

**11 EYLÜL SONRASI DÖNEMDE
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ:
İRAN'IN NÜKLEER FAALİYETLERİ EKSENİNDE
BİR DEĞERLENDİRME**

Gonca OĞUZ GÖK*

Özet

İkili ilişkileri uzunca bir geçmişe sahip olan Türkiye ve ABD, dış politika felsefelerindeki 'kimlik' ve 'anlayış' farklılığı neticesinde, özellikle 11 Eylül sonrası dönemde bölgesel krizler ve tehditleri bertaraf etme noktasında önemli 'metod' farklılaşmaları içerisine girmişlerdir. Nitekim 'barış ve istikrar' ortak menfaatinden yola çıkan ve uluslararası düzenin olmasa olmaz prensiplerini benimseyen iki ülke, İran'ın nükleer faaliyetleri spesifik vakasına yönelik dış politika yaklaşımlarında, tehditlerin nasıl karşılanacağına yönelik olarak 'uygulamada' bir öncelik ve metod farklılığı içerisindedirler. Öte yandan, Türkiye geleneksel denge politikası gereği, gerek Doğu ve gerekse Batı ile ilişkileri çok derin bir ülkedir ve ABD ile yaşadığı ciddi prensip farklılıklarına ve menfaat ayrışmalarına rağmen, pragmatizm ekseninde, ılımlı yaklaşımlarını 'zor şartların elverdiği ölçüde' sürdürmeye çalışmaktadır. Bu itibarla, İran'ın Nükleer Faaliyetleri vakasının, iki ülke ilişkilerinin 'işbirliği' isteği içerisinde olmalarına rağmen, bunu nasıl 'koordine edecekleri' hususunda 'açmazlarını' ortaya koyması bakımından önemli bir 'gösterge' olduğu tesbit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Politika, İran, Türk-Amerikan İlişkileri, Menfaat, Tehdit, Kimlik

**TURKISH-AMERICAN RELATIONS AFTER THE 9/11 SEPTEMBER: AN
ASSESSMENT ON THE AXIS OF IRANIAN NUCLEAR PROGRAM**

Abstract

Turkey and the United States, as a result of their different foreign policy orientations and perceptions, seems to be motivated by different foreign policy methods while dealing with regional crises and confronting threats to their interests in the post September 11 era. They both view the preservation of 'peace and stability' in the region to their interest but, they have differing priority of interest and adopted very different approaches 'in practice' to confront the specific challenges to those interest as seen in the specific case of Iranian Nuclear Policies. However, having deep-rooted relations with both the West and the East, though Turkey experiences

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

significant method differentiations and priority of interests with the United States, she tries to preserve its pragmatic foreign policy orientation in its bilateral relations. This paper argues that Iranian Nuclear Policy specific case illustrates the fact that Turkey and United States both desires and tries to 'cooperate' on common interests, but does not know how to 'coordinate' their foreign policies on these common grounds.

Keywords: Nuclear Policy, Iran, Turkish-American Relations, Interest, Threat, Identity

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası ilişkilerde yaşanmaya başlayan değişim, 11 Eylül terörist saldırılarından sonra ortaya çıkan krizlerle birlikte hız kazanmıştır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgede, son beş yılda, Afganistan ve Irak olmak üzere iki sıcak savaş yaşanmıştır. Günümüzde İran'ın nükleer faaliyetleri yeni bir 'kriz' vakası olarak bölge içi ve dışı birçok devletin politikalarını şekillendirmektedir. 11 Eylül sonrası uluslararası ilişkilerde yaşanan bu hızlı değişim çerçevesinde, devletlerin dış politika prensipleri ve bu prensipleri şekillendiren temel algılamaları tamamen değişmemekte, ancak değişen koşullar altında yeniden yorumlanmaktadır. Günümüzde devletlerin iç ve dış amaçlarını belirleyen ve o amaçlarla yörgülerek tehdit algılamalarını oluşturan kimlikler, devletlerarası ilişkileri şekillendirmeye devam etmektedir.

Bu itibarla, ikili ilişkileri uzunca bir geçmişe sahip olan Türkiye ve ABD, dış politika felsefelerindeki 'kimlik' ve 'anlayış' farklılığı neticesinde, özellikle 11 Eylül sonrası dönemde bölgesel krizler ve tehditleri bertaraf etme noktasında önemli 'metod' farklılaşmaları içerisine girmişlerdir. Bir başka deyişle, Türkiye ve ABD, bir taraftan mevcut 'düzen'in devamı için olmasa olmaz birtakım 'prensip' ve 'istikrar' ortak menfaati çerçevesinde *örtüşmelerine* rağmen; öte yandan prensiplerin 'uygulamasında' ve istikrarın nasıl sağlanacağı hususunda önemli *farklılıklar* göstermektedirler. Dahası, bugün ABD'nin bölgesel hedeflerini gerçekleştirmek ve tehditleri bertaraf etmek adına kullandığı 'araç'lar ve olaylar bazında değerlendirilecek müttefiklik politikaları izlemeye başlaması, Türkiye'nin inisiyatifi elinde tutan, ihtiyatlı ve uluslararası oryantasyonu ile bölgesel rolü arasındaki *geleneksel denge politikasının* uygulanmasını zorlaştırmakta ve ikili ilişkilerindeki mevcut açmazlarını derinleştirmektedir. Bu anlamda, Türk-Amerikan ilişkilerinin bir 'göstergesi' olarak, İran'ın nükleer politikaları' spesifik vakası karşısında takip edecekleri dış politika davranışları ve kullanacakları araçlar,

gerek bölgenin, gerekse iki ülke ilişkilerinin gelecekteki seyri açısından çok büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 11 Eylül sonrası dönemde İran'ın nükleer faaliyetlerinin 'bölgesel istikrar' ortak menfaati çerçevesinde Türkiye ve ABD tarafından nasıl algılandığı, bu algılamalar neticesinde 'uygulamada' dış politikalarını nasıl şekillendirdiklerinin karşılaştırmalı analiz edilmesi hedeflenmektedir. İki ülkenin ilişkilerinin bir 'göstergesi' olarak, 'İran'ın nükleer politikaları' karşısında, ülkelerin dış politikalarında örtüşen ve farklılaşan (1) amaçlar, (2) bu amaçlara yönelik algıladıkları tehditler ve (3) bu tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik kullandıkları araçlar temel analiz çerçevesini oluşturmaktadır.

1. İran'ın Nükleer Politikalarına Genel Bir Bakış

İran gerek taraf olduğu uluslararası anlaşmalardan elde ettiği haklarını kullanarak, gerekse uluslararası konjonktürde ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek suretiyle nükleer alanda önemli bir altyapı geliştirmiş durumdadır. İran'ın nükleer faaliyetleri hem uzun bir geçmişe, hem de bölgesel konumunun, hedeflerinin ve tehdit algılamalarının içinde yoğunlaşmış, gelişmiş çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, İran'ın nükleer faaliyetlerinin anlamlandırılması için tarihsel gelişimin, üzerine kurulduğu amaçların ve temel tehdit algılamalarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

İran'ın nükleer çalışmaları ilk defa Soğuk Savaş döneminde, 1957 yılında, Şah yönetiminde ve ABD'nin desteğiyle başlatılmıştır.¹ Bu dönemde, ABD'nin bölgede müttefiki konumundaki İran, Şah ile nükleer programını başlatırken, Sovyetler Birliği askeri tehdidinin yanı sıra, 'Büyük Uygarlık' hedefi çerçevesinde bölgesel bir güç olmayı² ve yaşam standardını Batı Avrupa ile aynı seviyelere ulaştırmayı hedeflemiştir.³ Dolayısıyla, İran'ın nükleer faaliyetlerinin temelleri, (1) bölgede askeri anlamda hissettiği tehditlerle birlikte, (2) 'Büyük İran' ideali çerçevesinde ülkeyi bölgesinde egemen ve Batı ile yarışabilecek bir seviyeye getirme hedeflerini de içeren bir çerçevede oluşturulmuştur. Nitekim günümüzde de İran, ileride ayrıntılarıyla değinileceği üzere, nükleer faaliyetlerini gerek geçirdiği rejim değişikliği, gerek-

¹ Anthony H. Codersman 'Iran and Nuclear Weapons', *CSIS (Center for Strategic and International Studies)*, Washington 24 Mart 2000, s.5 (www.csis.org)

² G.Kemp, "Iran: Can the US do a deal?" *The Washington Quarterly*, 24:1, Winter 2001, s.109

³ Mustafa Kibaroglu, 'An Assesment of Iran's Nuclear Program' *The Review of International Affairs*, Vol. 1, No. 3, Spring 2002, ss. 34

se uluslararası politikada yaşanan hızlı değişime ve gelişmelere rağmen, bu iki temel ekseninde sürdürmektedir.

1979 İslam Devrimine kadar olan dönemde İran'ın nükleer politikası, Soğuk Savaş dönemi müttefiklik ilişkisi çerçevesinde ABD ve birçok Avrupalı devlet tarafından desteklenmiştir. Nitekim 8 Aralık 1953 tarihinde, ABD Başkanı Eisenhower BM Genel Kurulunda yaptığı “Barış İçin Atom” konuşmasında, ABD'nin dost ve müttefik olarak gördüğü ülkelere küçük çaplı araştırma reaktörleri vererek, bu ülkelerde zamanla nükleer santralleri çalıştırabilecek kadroların yetişmesini sağlayacak bilimsel altyapının oluşturulmasını teşvik politikası izleyeceğinin ilk işaretlerini vermiştir.⁴ ABD ve İran arasında yapılan anlaşmanın ardından 1958'de İran, BM'nin uzman birimlerinden biri olarak 1956 yılında kurulan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA)⁵ üyesi olmuştur. Bunu takiben, 1968'de ABD tarafından Tahran Üniversitesi bünyesinde beş megavatlık bir araştırma reaktörü kurulmuştur.⁶ İran 1970'lere gelindiğinde, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetiminde nükleer silahları geliştirme, üretme ve sayısını arttırmayı yasaklayan ve barışçı olan ve olmayan nükleer faaliyetleri birbirinden ayıran Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na (NPT)⁷ imza atmıştır. İran, NPT'yi imzaladıktan sonra reaktörlerini geliştirmek adına birçok uluslararası destek görmüştür. 1970'li yıllar İran'ın *uluslararası anlaşmalar içerisinde yer almak* kaydıyla, nükleer altyapısını önemli derecede geliştirdi-

⁴ Mustafa Kibaroglu, “İran'ın Nükleer Programı: Aktörler ve Etkileri”, içinde Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya, *Kaosa Doğru Güncel İran İncelemeleri*, Fark Yayınları, 2006, ss.80–83

⁵ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA)'nın kuruluş ilke ve amacı, bilimsel ve barışçı amaçlarla nükleer enerji teknolojisini geliştirmek ve yaygınlaştırıp kullanmak olarak tanımlanmıştır. (bknz. Joseph Cirincione, ‘Controlling Iran's Nuclear Program’ *Issues in Science and Technology*, Spring 2006, s.76)

⁶ Chris Quillen ‘Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future’, *Middle East Review of International Affairs*, Vol:6, No:2, Jul,2002, s.17

⁷ 1968 yılında imzalanan ve 1970 yılında yürürlüğe giren nükleer silahların yayılmasının önlenmesi anlaşmasının (NPT) dördüncü maddesi anlaşmaya taraf olan “nükleer silaha sahip olmayan devlet” statüsündeki ülkelerin sahip oldukları tesisleri ve bilgileri salt barışçıl amaçlarla kullanılmakta olduğu UAEA tarafından denetlenmek suretiyle doğruladığı sürece nükleer teknoloji transferi yapabilmelerine izin vermektedir. Anlaşmayı imzalamak ve onaylamak suretiyle taraf ülke konuna gelmeyi kabul eden ülkeler nükleer silaha sahip olma yönünde bir girişimde bulunmamaları karşılığında nükleer teknolojinin barışçıl amaçlı kullanımından faydalanma sözü almışlardır. (bknz. Yalçın Sarıkaya “İran Nereye”, içinde Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, *Kaosa Doğru Güncel İran İncelemeleri*, Fark Yayınları, 2006 s.64)

ği ve uluslararası anlamda da ciddi destek aldığı yıllar olmuştur. Bu dönemlerde İran'ın Nükleer faaliyetleri ABD ve Avrupalı güçler tarafından bizzat desteklenmiştir. ABD, Fransa ve Batı Almanya ile birçok reaktör anlaşması imzalanmıştır.⁸ Ayrıca, ABD ile 1974 yılında, Almanya ile 1976'da ve Fransa ile 1977'de Nükleer Yakıt Kontratları imzalanmıştır.⁹

1979 İslam Devrimi ile birlikte bölgede ABD ve bütün Batılı müttefikleriyle ilişkilerini kesen İran, “*ne doğu ne batı*” sloganı çerçevesinde, Humeyni yönetiminde, İslam Devrimi'nin diğer ülkelere yayılması amacını benimsemiştir.¹⁰ İran'ın İslam Devrimi ile oluşan yeni siyasi yapıyla birlikte, bölgeye yönelik politikaları ABD ve İsrail yanlısı müttefik politikalarından, tam tersine Batı karşıtı bir kimliğe bürünmüştür. Bu radikalleşmenin önemli ve günümüzde de etkileri süren sonucu, Orta Doğu'daki militan İslami guruplara verilen destek olarak ortaya çıkmıştır.¹¹ Öte yandan, İran'da devrim niteliğinde bir değişim yaşanmasına rağmen, *bölgesel anlamda ege-men olma amacının* sadece İslam Devrimi ile başlamadığı, Şah döneminde dahi farklı araçlarla da olsa (ABD müttefikliği ve sağlanan askeri desteği kullanmak kaydıyla) süreklilik ekseninde devam ettiğini vurgulamak gerekir. Bir başka deyişle, İslam Devrimi ile birlikte İran'ın bölgeye yönelik müttefiklik politikaları çerçevesinde izlenen ‘*mevcut*’ aktivist politikalarında, ‘*rejim ihracı*’ şeklinde çok ciddi bir *radikalleşmenin* yaşanmaya başladığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu dönemden itibaren İran, günümüzdek sürecek şekilde, ulusal güvenliğine ve bölgesel hedeflerine yönelik *tehditleri bertaraf etme amacıyla radikal söylemleri* bir araç olarak sıklıkla kullanan, bölge politikalarını *yönlendirmeyi* hedefleyen bir dış politika çizgisini benimsemiştir.

İslam Devrimi sonrası İran'ın nükleer faaliyetleri Humeyni tarafından İslami bulunmadığı için derhal durdurulmuştur. Ancak İran-İrak Savaşı sırasında, başta Buşehr nükleer enerji santrali olmak üzere birçok nükleer tesisin Irak hava kuvvetleri tarafından bombalanması ve kullanılamaz duruma gelmesi sonucu, Humeyni yönetimi nükleer politikaları yeniden sorgula-

⁸ Chris Quillen ‘Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future’, *Middle East Review of International Affairs*, Vol:6, No:2, Jul,2002, s.17

⁹ Anthony H. Codersman ‘Iran and Nuclear Weapons’, *CSIS*, Washington 24 Mart 2000, s.5

¹⁰ Tayyar Arı, *İrak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa yayınları, İstanbul, 2004, s. 341

¹¹ Zebo Moshaver., “Revolution, Theocratic Leadership and Iran’s Foreign Policy: Implications for Iran-EU Relations”, *The Review of International Affairs*, Vol3. No.2 Winter 2003, s.278

arak, nükleer güce sahip olunması gerektiği kararına varmış ve 1983 yılında İran tekrar nükleer programını başlattığını açıklamıştır.¹² Dolayısıyla devrim sonrası dönemde de askeri anlamda ‘güvensizlik’ algılamaları, İran’ın nükleer faaliyetlerini şekillendirmeye devam etmiştir. Öte yandan ABD ile ilişkilerini kesen İran, 1980’lerin sonuna gelindiğinde, Kuzey Kore ve Libya ile ilişkiler kurmuş, 22 Ocak 1989’da İran devlet Başkanı Rafsancani SSCB ile arasında teknolojik, ticari, ekonomik ve bilimsel alanda işbirliği antlaşması imzalanmıştır. 1990’lı yıllarda Rusya ile de artan işbirliği ile 1995 yılında İran, Rusya’nın Almanlar tarafından yapımı başlatılan Buşehr nükleer santralini yeniden inşa etme önerisini kabul etmiştir.¹³ 1990’larda ayrıca Çin ile nükleer işbirliği anlaşması imzalanmış ve bunu Hindistan’dan alınan 10 megawattlık nükleer araştırma reaktörü izlemiştir.¹⁴ Öte yandan, 1990’lı yıllar İran’ın nükleer faaliyetleri dolayısıyla ABD tarafından ciddi yaptırımlar uygulandığı yıllar olmuştur. Nitekim 1995 yılında Clinton yönetimi İran’a yönelik ekonomik ambargo uygulama kararı almış ve 1996 yılında da ILSA (Iran Libya Sanctions Act) ile İran’a yatırım yapan şirketlere birtakım yaptırımlar uygulamıştır.¹⁵ Dolayısıyla, 11 Eylül 2001 saldırılarına ve daha sonra 2002 yılında Bush tarafından ‘şeytan üçgeni’ olarak tanımlanmaya giden süreçte İran’ın menfaatlerine yönelik tehdit algılamalarında ABD hep ön sırada yer almaya başlamıştır.

11 Eylül 2001 terörist saldırılarından sonra İran’ın nükleer faaliyetleri uluslararası ilişkilerde üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi haline gelmiştir. 11 Eylül tarihinde gerçekleşen ABD’ye yönelik terörist saldırılardan sonra, ABD yönetimi, terörizme karşı uluslararası savaş ilan etmiştir.¹⁶ Takiben, bir yıl sonra da 2002 Ocak ayında ABD Başkanı George W. Bush, Kongre’de her yıl yaptığı birliğin durumu (State of the Union) adlı konuşmasında, kitle imha silahlarına sahip ülkeler listesinde İran’ı da saymış ve bu ülkeleri “şer eksenli” olarak nitelendirmiştir.¹⁷ Öte yandan, dönemin İran Cumhurbaşkanı Hatemi, ABD’nin İran’ı “şer eksenli” olarak nitelendiren yaklaşımına karşılık, “Bir süper gücün başkalarının çıkarlarını göz önüne

¹² Mustafa Balbay, *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006, s: 14

¹³ *Ibid.*, ss 15-16

¹⁴ Mustafa Kibaroglu, “İran’ın Nükleer Programı: Aktörler ve Etkileri”, içinde Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya, *Kaosu Doğru Güncel İran İncelemeleri*, Fark Yayınları, 2006 ss.80–83

¹⁵ Hooman Estelami (1999), “A Study of Iran’s Responses to U.S Economic Sanctions” *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 3, No. 3, s. 52

¹⁶ *Ayın tarihi*, Eylül 2001

¹⁷ *Hürriyet*, 29 Ocak 2002

almadan her şeyi kendine göre tanımlaması şerdir. Şer, terörizm, savaş, aşağılama ve hakarettir. Dünyanın bazı yerlerinde demokrasiyi kabul edip diğerlerinde inkâr etmektir. İran hiçbir zaman şer yoluna girmemiştir¹⁸ şeklinde oldukça sert bir biçimde karşılık vermiştir. Buna ilaveten, 31 Ocak 2002 tarihinde, İran'ın dini lideri Ali Hamaney, ABD Başkanı George W. Bush'un Kongre'deki Irak, İran ve Kuzey Kore'yi hedef alan "Birliğin Durumu" konuşmasını eleştirerek, Bush'un 'şeytan üçgeni' açıklamalarının İran'a karşı *saldırganca ve düşmanca politikasını sürdürmeye yönelik bir manevra* olarak değerlendirmiştir.¹⁹ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, 11 Eylül sonrası oluşmaya başlayan yeni konjonktür henüz şekillenme aşamasındayken, İran, ABD'nin politikaları karşısında tehdit algılamalarının ön planda olduğunu ve bir *araç olarak radikal söylemlerini* devam ettiren bir dış politika çizgisini sürdüreceği göstermiştir.

14 Ağustos 2002 tarihinde, Humeyni rejimi muhaliflerinin İran'ın nükleer silahlara ulaşmak üzere olduğu şeklindeki açıklamalarıyla, ABD casus uydusunun çektiği fotoğraflar 13 Aralık 2002'de CNN'de yayımlanmıştır. İran'ın nükleer politikaları açısından önemli olan bu gelişme neticesinde, UAEK'nun İran'ın nükleer tesislerinde yaptığı incelemeler sonucu yayımlanan raporda, İran'daki çalışmaların sadece sivil amaçlı görünmediği ve İran'ın nükleer teknoloji ve uzman geliştirme alanında 'tahmin edilenin çok ilersinde' olduğu belirtilmiştir.²⁰ Bu tarihten itibaren de, 2006 yılında İran'ın BM Güvenlik Konseyine sevk edilmesine varacak gelişmeler birbirini hızla takip edecektir.

11 Eylül sonrası İran'ın nükleer politikalarında ABD ile 'güven eksikliği' ve tehdit algılamaları önemli bir yere sahip olmaya devam etmiştir. Nitekim henüz UAEK değerlendirme aşamasındayken, 7 Eylül 2003 tarihinde İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hamid Rıza Asefi, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) Avusturya'nın başkenti Viyana'da yapacağı toplantıda, ülkesi ile ilgili değerlendirmenin "*profesyonelce yapılmasını belediklerini*"nin altını çizerek, ABD gibi bir ülkenin *radikal ve siyasi düşüncelerle* konuyu takip edebileceği endişelerini açıkça ortaya koymuştur.²¹ Dolayısıyla 21 Ekim 2003 tarihinde İran'ın 'Tahran Deklarasyonu' ile uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya aldığı açıklaması ve 10 Aralık 2003'te NPT'nin ek protokolünü imzalaması gibi birtakım anlaşma zeminleri bu-

¹⁸ *Radikal*, 24.07.2002

¹⁹ *Ayn tarihi*, Ocak 2002

²⁰ Mustafa Balbay, *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006, s. 20

²¹ *Ayn tarihi*, Eylül 2003

lunmasına karşılık, 2004 yılı ve 2005 yılı UAEK raporlarında da İran'ın hala pek çok bilgiyi sakladığı dile getirilmesi²² ve 18 Haziran 2004 tarihinde, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) Yönetim Kurulu, İran'ın, ajansla tam işbirliği yapmadığı için kınandığı karar tasarısını kabul etmesi²³ gibi gelişmeler, devam eden süreçte İran'ın tutumunun sertleşmesine sebep olmuştur. İran bu değerlendirmelerin 'yanlı' olduğu iddiasından hareketle, UAEA'nın kararlarını reddettiklerini açıklayarak, nükleer faaliyetlerine başlamış ve uranyum zenginleştirme de dahil tüm faaliyetlerini sürdürmüştür.²⁴ Nitekim İran nükleer dosyasıyla ilgili sürecin *ABD tarafından yönlendirildiğine*, siyasi bir içerik taşıdığına inanmakta ve dolayısıyla da kararlara *şüpheliyle* yaklaştığını vurgulamaktadır.²⁵ Sonuç itibarıyla, bu süreç sonucunda İran'a UAEK ile tam işbirliği yapması için 5 Mart 2006'ya kadar süre tanınmasına karar verilmiş ve nihayetinde 8 Mart 2006 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (UAEK) Avusturya'nın başkenti Viyana'da yapılan yönetim kurulu toplantısı sonucunda, İran'ın nükleer dosyasının, UAEK Başkanı Muhammed el Baradey'in hazırladığı 27 Şubat tarihli raporuyla birlikte, BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesinin kararlaştırıldığını açıklamasıyla bugünkü durumuma gelmiştir.²⁶

İran'ın 11 Eylül sonrası dönemde nükleer faaliyetlerinin 'amaç'larını açıklamada kullandığı gerekçeler değerlendirildiğinde, İran günümüzde, 1970 yılında NPT olarak adlandırılan konvansiyonu imzalayarak, konvansiyonun 1. 2. ve 4. maddeleri uyarınca, nükleer enerjiyi barışçı amaçlarla geliştirme ve kullanma *hakkının garanti edildiğini*²⁷ ve hakların

²² Mustafa Balbay, *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006, ss. 22-49

²³ *Ayın tarihi*, Haziran 2004

²⁴ 19 Eylül 2004 tarihinde İran Ulusal Yüksek Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Hasan Ruhani başkent Tahran'da yaptığı açıklamada, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (UAEA) 18 Eylül 2004 tarihinde aldığı "Uranyum zenginleştirmeyle ilgili tüm faaliyetleri durdurmasına" ilişkin kararını reddettiklerini bildirmiştir. (Ayın tarihi 2004) Bunu izleyen süreçte, 8 Mayıs 2005 tarihinde, İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hamid Rıza Asefi başkent Tahran'da düzenlediği basın toplantısında, uluslararası baskılara rağmen, hassas nükleer çalışmalara yeniden başlamayı kararlaştırdıklarını bildirmiştir. Bu paralelde, 28 Mayıs 2005 tarihinde, İran'da Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin, hükümetin uranyumun zenginleştirilmesi dahil nükleer teknolojiyi geliştirmesini öngören yasayı onayladığı bildirilmiştir. (Ayın tarihi, 2005)

²⁵ İran Dışişleri Bakanı Mottaki NTV'ye verdiği bir demeçte, '*ABD'liler çok konuşur, çok yalan söyler*' diyerek, ABD'nin imajını net bir dille ortaya koymuştur. 12 Nisan 2006, www.ntvmsnbc.com

²⁶ *Ayın tarihi*, 2006

²⁷ Joseph Crincione, 'Controlling Iran's Nuclear Program' *Issues in Science and*

göz ardı edildiği kararları da tanınmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir.²⁸ Dolayısıyla İran, NPT'yi imzalaması neticesinde üzerinde birtakım baskıların kurulmasının adil olmadığını ileri sürmektedir. İran nükleer programının barışçıl olmadığı yönündeki iddiaları her fırsatta reddetmekte ve askeri anlamda nükleer programlarının bulunmadığını dile getirmektedir. Nitekim 8 Haziran 2003 tarihinde, İran eski Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi, İran'ın nükleer silah geliştirme niyetinde olduğu iddiaları reddederek, nükleer, kimyasal ya da biyolojik silah kullanımının *İslam dinine göre haram* olduğunu ileri sürmüştür.²⁹ Bu paralelde, İran'ın nükleer baş müzakerecisi Ali Larjani Time dergisiyle yapılan röportajında nükleer silahların İran'ın *Ulusal Güvenlik Doktrininde yerinin olmadığını* vurgulamış ve nükleer silahları bir güç olarak görmediklerinin altını çizmiştir.³⁰ İran, stratejik olarak kitle imha silahlarını tehlikeli gördüğünü, ancak barışçıl enerji haklarından taviz vermeyeceğini ileri sürerken, ABD'nin İsrail gibi NPT'ye taraf olmayan ülkelere uyguladığı çifte standartların adil olmadığını ve sırf kendileri NPT'yi imzaladıkları için baskı altında olmalarının kabul edilemez olduğunu savunmaktadır.³¹ Bir başka deyişle, İran uluslar arası anlaşmalardan doğan haklarını barışçıl yönde kullanma hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan, buradaki temel sorunsallardan biri İran'ın uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını kullanırken, 'uluslararası anlaşmalara riayet' prensibini ne derece *şeffaf* uyguladığı ve uluslar arası toplumu 'kandırıp' kandırmadığı noktasıdır.

Nitekim İran, bir yandan nükleer silahların İslama aykırı olduğu gerekçesini ve Ulusal Güvenlik doktrinlerinde nükleer silahlarının yeri olmadığını vurgularken; öte yandan İran Devrim Muhafızları Ordusu Kara Kuvvetleri Komutanı General Muhammed Ali Caferi'nin ağzından, atom bombası geliştirmeye ihtiyaçlarının olmadığını, *'her gönüllü milis'in bir atom bomba-*

Technology, Spring 2006, s.76

²⁸ İran Dışişleri Bakanı Mottaki, NTV muhabiri Yunus Şen'in sorularını yanıtlamıştır. 12 Nisan 2006, www.ntvmsnbc.com, 12 Nisan 2006

²⁹ *Ayın tarihi*, Haziran 2003

³⁰ 27 Şubat 2006, www.time.com, 'Exclusive Interview: Iran's Foreign Policy chief talks with TIME' başlıklı yazı

³¹ İran'ın BM daimi temsilcisi Mohammad Cevad Zarif 10 Nisan 2006 tarihinde, 'ABD, NPT'ye taraf olmayan İsrail'le geniş nükleer işbirliğine sahiptir fakat *İran'dan beklentisi NPT anlaşmasının ötesinde bir işbirliğidir* ve bu kabul edilemezdir" bkzn. *IRNA Haber ajansı*, 'www. irna.ir/tr/news/menu-445/key-21113/' IRNA.New York. 30.03.2006' 'Zarifi: İran nükleer dosya konusunda işbirliğine hazırdır' başlıklı yazı

sı olduğunu' ileri sürecek derecede tehdit unsurunu içeren bir yaklaşımı da sergilemektedir.³² İran tüm silahlı kuvvetler müşterek komutanı Tümgeneral Hüseyin Firuzabadi'nin, ellerinde 'düşmanlarının dahi bilmediği, bilseler de inanamayacakları'³³ silahlar olduğunu iddia etmesi de İran'ın tehdit içeren yaklaşımlarının bir diğer örneğidir. Dolayısıyla İran'ın nükleer politikaları, aslında dış politika'da tehdit algılamalarını bertaraf etmek amacıyla 'askeri tehdit'in bir araç olarak pek çok yerde kullanıldığı bir istikamet izlemiş ve izlemeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra, bölgede İsrail'in varlığını tanımayan ve haritadan silinmesi gereğini dile getiren bir ülke olması itibarıyla de, 'değişim' yanlısı politikalar ortaya koyan bir devlet olarak da değerlendirilmektedir.

İran'ın bu dış politika çizgisi, içinde bulunduğu bölgesel konum ve 'güvensizlik' algılamalarının da bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Nitekim İran, Sünni bir Arap dünyasının yanı sıra Şii bir devlet olup yakın çevresinde bulunan Hindistan, Pakistan, İsrail, Çin ve Rusya gibi nükleer güce sahip olan ülkeler tarafından çevrelenmiştir.³⁴ İran'ın dış politikasını değerlendirirken ve anlamlandırırken, güvensizlik algılamalarını anlamak çok önemlidir. Bunun yanı sıra, İran'lı liderler İsrail'e karşı güvenlik anlamında bir denge oluşturma ihtiyacı³⁵ ve hatta hakkı içerisinde olduklarını iddia etmektedirler.³⁶ Dolayısıyla İran, uluslararası düzenin olmasa olmaz unsurlarından biri olarak gücün kendisini savunma hakkı çerçevesinde kullanılabileceğini iddia etmektedir. Öte yandan buradaki temel sorunsal ve Türkiye, ABD gibi devletlerin politikalarında açmazlara sebep olan husus, İran'ın BM'nin bir üyesi olarak, uluslararası düzenin olmasa olmaz unsurlarından birisi olan devletler arasında güç kullanımının sadece uluslararası hukuk çerçevesinde ve 'kendini savunma' amaçlı kullanılması gereği ilkesinin, radikal ve bölgesel 'değişim' sloganıyla hareket eden yöneticiler elinde nasıl kullanılabilmesi ve bölgesel istikrarı tehdit etme durumudur.

³² *Ayın tarihi*, 2003

³³ İranlı Generalden Silah İddiası' başlıklı yazı, 11 Nisan 2006, www.ntvmsnbc.com,

³⁴ Gawdat Bahgat 'Proliferation of Weapons of Mass Destruction' Vol. 28, No:4, Winter 2003, *The Journal of Social, Political, and Economic Studies*, ss.434-435

³⁵ Nitekim, 21 Aralık 2003 tarihinde, İsrail Savunma Bakanı Şaul Mofaz 'Haaretz' gazetesine verdiği demeçte, İsrail'in, Tahran yönetimini bir numaralı düşman olarak gördüğünü belirterek, hükümetin İran'ın nükleer kapasitesini yok etmeye yönelik bir operasyon düzenlemeyi düşündüğünü bildirmiştir. (bkz. *Ayın Tarihi*, Aralık 2003)

³⁶ Mustafa Kibaroglu, 'An Assessment of Iran's Nuclear Program' *The Review of International Affairs* Vol. 1, No. 3, Spring 2002, ss. 44-45

İran'ın nükleer politikaları sadece askeri tehdit algılamaları neticesinde bir araç olarak değil, aynı zamanda İran'ın, temelleri Şah dönemine kadar götürülebilecek, *bölgesel ve hatta uluslararası bir güç olma* ve *bölge politikalarını 'yönlendirme'* 'amacı' etrafında da şekillenmektedir. Bu itibarla, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinnecad, 28 Nisan 2006 tarihinde yaptığı bir açıklamada, İran'ın uluslararası anlamda bir *süper güç olma potansiyeline* sahip olduğunu ve barışçıl yollarla nükleer enerji elde etmenin ülkesinin bu yönde gelişimi adına çok önemli olduğunu altını çizmiştir.³⁷ Buna ilaveten, İran, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin bir *ulusal çıkar meselesi* olduğunu savunmakta ve bu konuda hiçbir tehdit unsurunun politikalarını değiştirmelerine sebebiyet vermeyeceğini ileri sürmektedir.³⁸ İran Cumhurbaşkanı Ahmedinnecad dünyada nükleer teknolojinin belli güçler tarafından kendi tekelleri altına alınmaya çalışıldığını vurgulayarak, düşmanlarının kendilerini siyasi tehditler ve propaganda yoluyla amaçlarından döndüremeyeceğini savunmaktadır. İran, nükleer bir ülke olduğunu ve barışçıl anlamda nükleer teknoloji elde etmenin *geri verilemez bir hak* olduğunu ileri sürerken, barışçıl nükleer teknolojinin, İran ulusunun talebi ve bir *'ulusal ideal'* olduğunu her fırsatta dile getirmektedir.³⁹ Nitekim İran nükleer politikalarının kendi *'hükümlerlik'* hakları içerisinde olduğunu ve milli menfaatleri çerçevesinde kendi politikalarını belirlemeye hakkı olduğuna inanmaktadır. Öte yandan, bu noktada öne çıkan sorunsal, İran'ın *hükümlerlik hakları* iddiasıyla, *uluslararası anlaşmalara uymadığında* bunun *bölgesel istikrara yönelik bir tehdit* noktasına gelmesi durumudur. Bir başka deyişle, uluslararası ve bölgesel istikrarın olmasa olmaz şartı olan hükümlerlik hakkı ile uluslar arası anlaşmalara riayet ve tam işbirliği noktasında İran'ın nükleer politikaları ciddi çelişkileri de bünyesinde barındırmaktadır.

Kısacası İran'ın nükleer politikaları, güvensizlik algılamalarını bertaraf etmek ve ulusal çıkarlarını ve ideallerini gerçekleştirme amacıyla *askeri tehdit* unsurunu sıkça kullanan, *radikal söylemlerle* yoğrulmuş dış politika felsefesi üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin uluslararası oryantasyonu bağlamında ABD ile olan ilişkilerinde, 'barış ve istikrar' ortak men-

³⁷ 'President: Iran capable to become int'l superpower' başlıklı yazı, Zanjan, April 28, *IRNA* <http://www.president.ir/eng/ahmedinejad>

³⁸ 5 Mart 2006 tarihinde, İran Ulusal Yüksek Güvenlik Konseyi, Genel Sekreteri Ali Laricani başkent Tahran'da gazetecilere yaptığı açıklamada "Araştırma ve geliştirme, milli çıkarımızdır. Nükleer araştırmaların BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmesi, İran'ı geri döndüremez" demiştir. (bknz. *Ayın tarihi*, Mart 2006)

³⁹ 'President: Nuclear energy, 1st step towards climax of progress', Zanjan, April 28, *IRNA* <http://www.president.ir/eng/ahmedinejad>

faati çerçevesinde, İran'ın Nükleer faaliyetleri söz konusu olduğunda, uluslararası düzenin olmasa olmaz unsurlarından olan güç kullanımı, hükümlerlik haklarına saygı ve uluslararası anlaşmalara riayet prensiplerinin 'uygulanması' noktası önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin İran'ın nükleer faaliyetleri karşısındaki algılamaları, bu algılamalar sonucu uygulayacağı politikalar ve kullanacağı araçlar ikili ilişkilerde önemli ve belirleyici değişkenler olarak değerlendirilmektedir.

2. 11 Eylül Sonrası Dönemde İran'ın Nükleer Faaliyetleri Konusunda ABD'nin Politikaları

1979 İslam Devrimine kadar olan dönemde İran, ABD'nin bölgede müttefiki olmuş ve nükleer faaliyetleri ABD tarafından desteklenmiştir. İran İslam Devrimi sonrası başlayan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte devam eden, ABD'nin, *bölgesel problemleri ekonomik ve askeri güç kullanımıyla ortadan kaldırmayı* amaçlayan dış politika davranışı, İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı da aynen uygulanmıştır. ABD, 1990'lı yıllarda, Başkan Clinton tarafından yürürlüğe konulan, İran ve Irak'ı ekonomik ve askeri yaptırımlar yoluyla dışlamayı hedefleyen "Çifte Kuşatma" stratejisini (1993) benimsemiş ve *baskı ve yaptırımlar yoluyla tehditleri bertaraf etme* siyaseti izlemiştir.⁴⁰ 1995 yılında Clinton yönetimi İran'a yönelik ekonomik ambargo uygulama kararı almış ve 1996 yılında da ILSA (Iran Libya Sanctions Act) ile İran'a yatırım yapan şirketlere birtakım yaptırımlar uygulama yolunu seçmiştir.⁴¹ Kısacası, 1990'lı yıllar ABD'nin İran'a yönelik politikalarında, bir 'araç' olarak *askeri güç ve ekonomik yaptırımları* kullanmak kaydıyla tehditleri ortadan kaldırmaya çalıştığı yıllar olmuştur.

11 Eylül sonrası döneme gelindiğinde, ABD'nin İran'ın nükleer faaliyetleri hususunda tehdit algılamalarını detaylandırmadan önce, ABD'nin 11 Eylül sonrası kimliği ve prensipleri çerçevesinde 'amaçlarını' ve bu amaçlara yönelik tehditleri nasıl tanımladığını değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim dış politika en temel anlamda, iç ve dış amaçları gerçekleştirmek ve tehditleri bertaraf etmek için yapılan faaliyetler olarak tanımlandığında, devletlerin iç ve dış amaçlarını belirleyen değerler silsilesi amaçlarla yörgülerek, tehdit algılamalarını oluşturmaktadır.

⁴⁰ M. Bali Aykan (1999) "The Turkey-US-Israel Triangle: Continuity, Change and Implications for Turkey's Post-Cold War Middle East Policy" *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XXII. No: 4, Summer, s: 11-12

⁴¹ Hooman Estelami (1999), "A Study of Iran's Responses to U.S Economic Sanctions" *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 3, No. 3, s: 52

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terörist saldırılar ile kendi sınırları içerisinde sivil uçaklar tarafından vurulması neticesinde ABD, teröristlerin çok farklı enstrümanları kullanarak saldırılar yapabileceğine şahit olmuştur. ABD saldırılarının hemen ardından terörizme karşı uluslararası savaş ilan etmiş, bu savaşın uzun süreceğini ve bir *insan hakları ve demokrasi mücadelesi* olduğunu vurgulamıştır.⁴² ABD'nin 'mutlak iyi' olarak algıladığı *dünyaya özgürlüklerin ve demokrasinin hakim olması* 'amacı'na yönelmiş tehdit terörizm, radikal rejimler ve kitle imha silahlarının bu devletlerin eline geçmesi olarak algılanmıştır. Nitekim 11 Eylül 2001'den bir yıl sonra, 2002 Ocak ayında ABD Başkanı George W. Bush, Kongre'de her yıl yaptığı Birliğin Durumu (State of the Union) adlı konuşmasında, kitle imha silahlarına sahip ülkeleri-İran, Irak ve Kuzey Kore- "şer eksenini" olarak nitelendirmiştir.⁴³ ABD Başkanı George W. Bush, bu ülkelerin ve terörist müttefiklerinin 'kötü'lere kolaylık sağladığını vurgulayarak, bu *rejimlerin büyüyen birer tehlike* olduklarını ve önlem alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Bir başka deyişle Bush, Amerikan yönetiminin terör örgütlerinin yanında bunlarla bağlantısı olan hükümetleri de hedef alacağını dile getirmiştir.⁴⁴ Dolayısıyla, 11 Eylül sonrası ABD'nin mevcut düzen ve istikrara yönelik temel tehdit algılaması, terörizm ve terörizme destek verecek, şer eksenini tanımladığı rejimlerin bizzat kendisi haline gelmiştir. Clinton dönemi ile kıyaslandığında, tehdit algılaması *nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar* ve bunların dağıtımını iken; 11 Eylül ile birlikte temel tehdit, terörizmi bir 'araç' olarak kullanan ve '*özgür yaşam tarzını*' yok etmeyi amaçlayan nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar elde etme yolunda ilerleyen *radikal rejimler* olarak tanımlanmıştır.⁴⁵ Tehdidin 'odak noktası' silahlardan rejimlere ve 'fikirlere'

⁴² ABD Dışişleri Bakanı Colin Powel, ABD'nin bu saldırıya vereceği karşılığın bir savaşa vereceği karşılık gibi olacağını ve bunun da "uzun sürecek bir çatışma" olacağını belirtmiş ve bunun geçmiştekilerden farklı bir savaş olduğu, terörizmle savaşın bir savaş olarak görülmemesi, bunun bir insan hakları ve demokrasi mücadelesi olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulamıştır, bkz. ABD Başkanı George W. Bush ve Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın Washington'daki Eylül 2001 tarihli görüşmelerinden sonra yaptıkları ortak açıklama (*Ayın tarihi*, Eylül 2001)

⁴³ *Hürriyet*, 29 Ocak 2002

⁴⁴ Aynı yıl Nisan ayında Savunma Bakanı Donald Rumsfeld İran, Irak ve Suriye'nin politik cinayet ve intihar saldırılarını cesaretlendirerek finanse etmekle suçlamıştır. (*Ayın tarihi*, 2002)

⁴⁵ George Perkovich, Jessica T. Mathews (et all) 'Universal Compliance, A Strategy for Nuclear Security', Mart 2005, *Carnegie Endowment for International Peace*, www.CarnegieEndowment.org/strategy. s.15

doğru bir farklılaşma göstermiş ve tehdit tek merkezli değil, çok boyutlu ve karmaşık nitelikleri olan bir yapıya bürünmüştür.⁴⁶

11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin radikal rejimleri ve fikirleri tehdit olarak tanımlaması çerçevesinde, 27 Nisan 2005 tarihinde ABD Kongresine sunulan *Iran Policy Comitee*'nin hazırladığı “*U.S. Policy Options for Iran*” adlı raporda, İran'ın, ABD çıkar ve ideallerine yönelik tehditleri, detaylı bir şekilde, altı başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlar (1) Nükleer Silah Geliştirme Faaliyetleri, (2) Terörist ağların içinde olma ve onlara verilen sürekli destek (3) Arap İsrail Barış sürecine karşı olan gruplara verilen destek, (4) Irak'taki yıkıcı faaliyetler, (5) Radikal İdeolojisini yayma girişimleri, (6) Temel insan hakları unsurlarını kendi haklarına uygulamamak olarak sınıflandırılmıştır.⁴⁷ Bu paralelde, ABD Savunma Bakanlığı tarafından 2006 yılında yayınlanan Savunma Belgesinde İran, nükleer silah geliştirme faaliyetleri, rejimi, terörizme verdiği destek, bölge ülkelerini ve istikrarı tehdit eden faaliyetleri itibariyle, ABD'ye ve müttefiklerine yönelik önemli bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸ Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, ABD'nin ‘basış ve istikrar’ menfaati çerçevesinde İran'ın nükleer faaliyetlerinden algıladığı tehditler ve bu tehditleri bertaraf etme amacıyla kullandığı ya da kullanabileceğini öne sürdüğü araçlar, uluslar arası düzenin olmasa olmaz -güç kullanımının sınırlandırılması, hükümlerine haklarına saygı, diplomasi devami ve uluslararası anlaşmalara riayet- prensiplerinin ‘uygulaması’ perspektifinden tek tek daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

ABD açısından İran nükleer silah geliştirmesi itibariyle barış ve istikrara yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu çerçevede, ABD, 2002 yılında ortaya koyduğu Nükleer Durum Değerlendirmesi (Nuclear Posture Review) adlı raporda, İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl olmadığını ileri sürmüştür. Nitekim rapora göre, İran gibi ABD'ye ve müttefiklerine karşı uzun dönemli düşmanlıklar besleyen bir devletin, çok ‘*acil ,potansiyel ve beklenmedik*’⁴⁹ nükleer faaliyetleri olması muhtemeldir. Bu paralelde, ABD

⁴⁵ *Quadrennial Defence Review Report*, February 6, 2006, s.V

⁴⁶ George Perkovich, Jessica T. Mathews (et all) ‘Universal Compliance, A Strategy for Nuclear Security’, Mart 2005, *Carnegie Endowment for International Peace*, www.CarnegieEndowment.org/strategy. s.15; *Quadrennial Defence Review Report*, February 6, 2006, s.Vi

⁴⁷ Congressional Record, “Speech Of Hon. Bob Filner Of California In The House Of Representatives”, April 27, 2005, Proceedings of the House of Representatives” Library of Congress

⁴⁸ *Quadrennial Defense Review Report*, February 6, 2006, s. 32

⁴⁹ James A. Russell, “Nuclear Strategy and the Modern Middle East” *Middle East*

Başkanı Bush, 1 Mart 2006 tarihinde, “Bölgede ve dünyada *istikrarı en çok bozacak şey, İran’ın nükleer silah geliştirmesidir*” diyerek, ABD açısından bölgesel ve küresel istikrara yönelik en büyük tehdidin nükleer bir İran’dan geldiğini açıkça ortaya koymuştur.⁵⁰ 2006 yılında yayınlanan Savunma Stratejisi Belgesinde de İran’ın kitle imha silahları geliştirmesi, bölgede açıkça ABD’nin istikrar hedefine yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.⁵¹ Dolayısıyla ABD, İran’ın nükleer faaliyetlerinde öne sürdüğü ulusal çıkar çerçevesinde *hükümrancılık haklarını*, uluslar arası kamuoyuna *yalan söyleyerek* ve uluslararası organizasyonlarla tam işbirliği yapmayarak *suiistimal ettiğini* ileri sürmektedir. Bu bağlamda, İran hükümrancılık haklarını uluslararası anlaşmalara uyma prensibiyle bir arada yürütmediği için de ABD açısından uluslararası ve bölgesel *istikrara* yönelik doğrudan bir *tehdit* olarak algılanmaktadır.

ABD’nin, İran’ın nükleer faaliyetlerinden algıladığı tehdit sadece nükleer silah elde etme çabası değildir. Nitekim Birleşmiş Milletler ABD temsilcisi John Bolton’a göre tehdit *sadece* İran rejiminin nükleer silah elde etme çabası içerisinde olması değil, buna ilaveten dünyada *terörizmi en çok destekleyen ülke* olmasıdır.⁵² ABD yetkilileri, İran’ın Suriye ve Lübnan’daki radikal Hizbullah militanlarına birtakım nükleer teknik bilgi sızdırdığı istihbaratına sahip olduklarını ve zaman içerisinde İran’ın nükleer çalışmaları hızlandıkça, bu gibi faaliyetlerde de artış beklenebileceğini ileri sürmektedirler.⁵³ Bu çerçevede, İran Cumhurbaşkanı Ahmedindecad’in, ‘teknik anlamda nükleer bilgiye ihtiyaçları olduğunda diğer İslam devletlerine verebileceğini’⁵⁴ açıklaması, ABD tarafından nükleer silahların radikallerin ve teröristlerin eline geçmesi ihtimali dolayısıyla, düzene ve istikrara doğrudan tehdit olarak algılanmaktadır. Nitekim, ABD, İran’ın nükleer programının *nükleer silahların yayılması* tehlikesini de içerdiğini ve İran’ın nükleer silahlanma

Policy, Vol. XI., No. 3, Fall 2004, s. 100-101

⁵⁰ *Ayin tarihi*, Mart 2006

⁵¹ Quadrennial Defense Review Report, February 6, 2006, s. 28,32

⁵² 06 March 2006 ‘Iran Might Face Tangible Consequences If Nuclear Threat Persists’ *Speech by the Honorable John R. Bolton Permanent Representative To The United Nations Delivered To The Aipac Policy Conference* Washington D.C., March 5, 2006, (<http://Usinfo.State.Gov>)

⁵³ Ilan Berman, (vice-president for Policy, American Foreign Policy Council) ‘Confronting a Nuclear Iran’ *Testimony before the US House of Representatives Comitee on Armed Services*, February 1, 2006,

⁵⁴ ‘Iran offers Nuclear Technology to Islamic States’ Associated Press, September 15, 2005

girişimlerinin diğer devletlere de bir örnek oluşturabileceğini ileri sürmektedir.⁵⁵ Dolayısıyla ABD, *demokratik olan ve olmayan ülkelerin nükleer silahlara sahip olması arasında bir ayırım yapmakta; radikal ve terörizmi destekleyen bir rejimin elinde olduğunda nükleer silahların dünya düzenine ve barışa büyük bir tehdit olduğunu savunmaktadır.* Bu itibarla, ABD'ye göre nükleer kapabilitelerini arttıran bir İran'ın bölgede radikal rejimlere ve terörizme verdiği destek de artacaktır. Bu durum ABD'nin *müttefiklerinin güvenliği* ve *'uygar dünya'* hedefi için de temel bir tehdit olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶ Nitekim, ABD Başkanı George W. Bush, "Terörist örgütlerle bağları olan ve kitle imha silahı geliştiren veya geliştirmeye çalışan tüm *yasa tanımayan rejimleri, uygar dünya için büyük bir tehdit*"⁵⁷ olarak nitelendirmiştir.

İran ABD tarafından bizzat *rejimi* ile barış ve istikrara yönelik doğrudan bir tehdit olarak algılanmaktadır. 31 Mayıs 2003 tarihinde, ABD Başkanı George W. Bush'un o dönemki Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice, İngiltere'de yayımlanan Financial Times gazetesine verdiği demeçte, Amerika'nın, İran'da *farklı bir rejim görmek istediğini* açıkça dile getirmiştir.⁵⁸ Bu çerçevede ABD, Ortadoğu'nun özgürlüğü hedefi ile İran halkının özgürlüğü arasında doğrudan bağlı kurmakta⁵⁹ ve Ortadoğu Reformu hedefinin, İran'daki rejim değişikliği ile doğrudan alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Bugün ABD'nin bölgesel hedefleri için temel tehdit 'fikirler' olarak tanımlanmakta ve vermekte olduğu savaşta mutlak iyi ve mutlak kötüyü temsil eden 'fikirlerin savaşı' olarak dile getirilmektedir.⁶⁰ Bu paralelde, İran demokratik olmayan *rejimi* ve temel *insan haklarını ve özgürlükleri ihlal* ediyor olması bakımından, ABD tarafından 'kötü adam' olarak algılanmaktadır.⁶¹

⁵⁵ 08 March 2006, 'Nuclear-armed Iran Is Intolerable' U.S. Official Says, (<http://usinfo.state.gov>)

⁵⁶ *Quadrennial Defense Review Report*, February 6, 2006, s. 28, s. 32

⁵⁷ 2 Mayıs 2003 tarihli konuşma, *Ayın tarihi* Mayıs 2003

⁵⁸ *Ayın tarihi*, Mayıs 2003

⁵⁹ Remarks By The Vice President To The Aipac Policy Conference, Washington, D.C., March 7, 2006, 07 March 2006, *America Will Lead World to Victory Against Terrorism, Cheney Says*, (www.usinfo.state.gov)

⁶⁰ *Quadrennial Defense Review Report*, February 6, 2006, s: 22

⁶¹ 06 March 2006 'Iran Might Face Tangible Consequences If Nuclear Threat Persists' *Speech by the Honorable John R. Bolton Permanent Representative To The United Nations Delivered To The Aipac Policy Conference* Washington D.C., March 5, 2006, (<http://Usinfo.State.Gov>)

ABD ayrıca nükleer bir İran'ı İsrail'in varlığına yönelik ciddi bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Şöyle ki, 2002 Nükleer Posture Review (NPR)'e göre, İran'ın Nükleer Silah geliştirmesi İsrail'in varlığını tehdit etmektedir.⁶² Nitekim ABD Başkanı George W. Bush, İran'ın nükleer silaha sahip olmasını, özellikle İsrail'in yıkılmasını amaçlayan bir ülke olması bakımından, Ortadoğu barışı ve istikrarı için ciddi bir tehdit olarak nitelendirmiştir.⁶³ İsrail'in yanı sıra, 2003 Irak Savaşı sonrası da İran, *Irak'ta istikrarın* kurulmasını engellemeye çalışması ve intihar saldırılarına destek vermesi dolayısıyla, ABD'nin 'bölgesel istikrar' amacına yönelik bir tehdit olarak tanımlanmıştır. Bu itibarla, ABD Beyaz Saray Sözcüsü Fleischer, 24 Nisan 2003 tarihinde, İran'ın, demokrasi yolunda ilerleyen Irak'a müdahale etmesinin kabul edilemeyeceğini ve Şii nüfusu istikrarsızlığa sürüklemek için ajan göndermek kaydıyla istikrarı tehdit ettiğini dile getirmiştir.⁶⁴

Kısacası, ABD açısından nükleer silahlara sahip radikal bir İran, gerek bölgesel gerekse küresel hedefleri önünde, yukarıda bahsi geçen birçok tehdit algılaması çerçevesinde, *tahammül edilemez* bir engel teşkil etmektedir. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Rice, İran'ı bölgede istikrara yönelik 'akut' bir tehdit olarak nitelendirmiştir.⁶⁵ ABD Birleşmiş Milletler temsilcisi, John Bolton'da, İran'ın ortaya koyduğu nükleer tehdidin *daha fazla beklenemez olduğunu* ve zaman geçtikçe sorunun çözümünün çok daha zor ve *içinden çıkılmaz bir hal* alacağını dile getirmiştir.⁶⁶ Nitekim, ABD 2006 yılında geliştirilen yeni savunma stratejisinde, *krizlere cevap vermek* yerine geleceği '*şekillendirme*' amacını güdeceğini ortaya koymuştur.⁶⁷ Bu anlamda da, problemlerin bir çatışma ya da kriz noktasına gelmesini engellemek amacıyla 2002 Güvenlik Stratejisinde ortaya konulan 'önleyici'⁶⁸ faaliyetle-

⁶² James A. Russell, "Nuclear Strategy and the Modern Middle East" *Middle East Policy*, Vol. XI., No. 3, Fall 2004, s. 101

⁶³ *Ayın tarihi*, Nisan 2004

⁶⁴ *Ayın tarihi*, Nisan 2003

⁶⁵ Liberty, Democracy Best Antidotes to Hatred, Terrorism, Rice Says' başlıklı yazı, 09 Mart 2006, <http://usinfo.state.gov>

⁶⁶ 06 March 2006 'Iran Might Face Tangible Consequences If Nuclear Threat Persists' *Speech By The Honorable John R. Bolton Permanent Representative To The United Nations Delivered To The Apac Policy Conference* Washington D.C., March 5, 2006, [Http://Usinfo.State.Gov](http://Usinfo.State.Gov)

⁶⁷ *Quadrennial Defense Review Report*, February 6, 2006, s. vi

⁶⁸ Bush, 2 Haziran 2002'de New York kentinde yaptığı konuşmada, *dengesiz diktatörlerin, biyolojik, kimyasal veya nükleer silah geliştirmelerini ve terörist örgütlere destek vermelerini kabul etmeyeceklerini* belirterek, terörle mücadelede "*önleyici*"

rin sürdüreceğini, buna ilaveten yeni güvenlik stratejisinde tehditlere cevap vermede ‘hız’ artışının çok kritik olduğuna değinmektedir.⁶⁹

ABD’nin İran’ın Nükleer faaliyetlerinden kaynaklanan tehdit algılamalarını bertaraf etmek için kullanacağı araçlar, 2002 yılında açıkladığı güvenlik stratejisiyle paralel bir şekilde, 2002 yılı Nükleer Durum Değerlendirmesi (Nuclear Posture Review) adlı raporda detaylandırıldığı üzere, İran’ı “vurma” ’yı da içeren bir Nükleer Strateji’dir.⁷⁰ ABD kendisine yönelebilecek bir saldırıyı caydırma hedefiyle ve gerekirse *ilk vuran* olarak, muhtemel bir nükleer savaşı kazanma hedefine yönelik ‘*proaktif*’ bir strateji geliştirmiştir.⁷¹ Bu itibarla, ABD’nin İran’ın nükleer silahlar geliştirmesini engellemek amacıyla kullanacağı araçlar askeri güç kullanımını içermektedir.⁷² Bu askeri güç kullanımını içerisinde, 2002 Nuclear Posture Review (NPR)’e göre nükleer silahlar önemli bir ‘caydırıcı’ unsur olarak ABD ve müttefiklerini korumak amacıyla kullanılmalıdır.⁷³ 2006 yılında Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanan Savunma Belgesinde, ABD’nin kitle imha silahların yayılması tehdidine karşı kullanılacak stratejinin (1) önleyici (preventive) (2) cevap verici (reponsive) olmak üzere iki boyutu olduğu ortaya konmuştur.⁷⁴ Bu strateji çerçevesinde ABD, öncelikle bu silahların her türlü altyapısı ve gelişimi için gerekli teknik malzemenin düşman ellere transferinin, küresel bir ortaklık kurulmak kaydıyla denetlenmesi ve ‘önlenmesi’ gerektiğini ileri

askeri eylemlere başvuracağını açıklamıştır. (bkz. Ayın Tarihi 2002) ABD 11 Eylül saldırılarından sonra devletleri tehlikeli ve dost ülkeler olmak üzere sınıflandırmış ve 2002 Eylül ayında ilan ettiği Güvenlik Stratejisiyle de “kendisini tehdit altında hissettiği her durumda saldırıya geçme hakkı” olduğunu kaydetmiştir. Bir başka deyişle, ABD herhangi bir tehdit unsurunun kendisine saldırmasını beklemeden, daha *tehdit düşünce aşamasındayken* vurma anlayışına dayanan bir stratejiyi benimsediğini ilan etmiştir. (bkz. Tayyar Arı, *İran, Irak, ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa yay. 2004 İstanbul, s.500)

⁶⁹ *Quadrennial Defense Review Report*, February 6, 2006, s. 2

⁷⁰ James A. Russell, “Nuclear Strategy and the Modern Middle East” *Middle East Policy*, Vol. XI., No. 3, Fall 2004, s. 101

⁷¹ Keir A. Lieber and Daryl G. Press, ‘The Rise of U.S. Nuclear Primacy’ *Foreign Affairs*, March/April 2006, s.42-54

⁷² ABD Başkanı George W. Bush, nükleer silah programı konusunda İran’ın daha açık davranmasını isteyerek aksi durumda İran’a yönelik *askeri müdahalenin seçeneklerinden biri* olduğunu söylemiştir. *Hürriyet*, 18.01.2005.

⁷³ *Nuclear Posture Review Report*, Submitted to Congress 31 December 2002, (www.globalsecurity.org)

⁷⁴ *Quadrennial Deefense Review Report*, February 6, 2006, s. 34

sürmektedir.⁷⁵ Bu önleyici çabalar başarısız olduğu takdirde ise, ABD'nin ulusal gücün bütün unsurlarını kullanarak ve 'benzer görüşlü' müttefikleriyle, tehdide etkili bir askeri karşılık vermesi gereği öne sürülmektedir.⁷⁶ Dolayısıyla ABD, İran'ı uluslararası barış ve istikrara yönelik temel tehdit olarak değerlendirmekte ve 'savunma amaçlı güç kullanımı' ilkesi çerçevesinde uygulamada, 'tehdit ortaya çıkmadan önce saldırma' aracını kullanacağını ortaya koymaktadır.

ABD'nin İran'dan ciddi tehdit algılamalarından birisinin rejimi olduğu düşünüldüğünde, bir araç olarak *rejim değişikliği ve demokrasi* yönetim tarafından sık sık dile getirilmektedir. Şöyle ki, ABD Başkanı Bush doğrudan İran konusunda rejim değişikliği talebini İran halkına yönelterek, "kendi özgürlüğünüz için ayağa kalktığınızda Amerika sizin yanınızda olacaktır" şeklinde açıkça ifade etmiştir.⁷⁷ ABD, *İran rejimi ile mücadelede*, Farsça konuşan, *İran'ı ve bölgeyi anlayan diplomat kadroları* geliştirmeye ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla ABD, uluslararası 'düzen' adına olmasa olmazlarından biri olan diplomasinin devamı prensibine bağlı olmakla birlikte, 'uygulamada' İran'dan algıladığı tehditleri bertaraf etme noktasında, *diplomatları da rejimle mücadelede ve demokrasiyi 'empose' etmeye yönelik bir araç* olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra, ABD, uluslar arası düzende bir 'ortak değer' olarak *bölge ülkelerinin iç işlerine doğrudan dahil olmama prensibini* benimsemesine rağmen, uygulamada bir başka mutlak iyi olarak tanımladığı 'demokrasi' ve 'rejim değişikliği'ni iç işlerine karışma olarak değerlendirmemektedir. Bu çerçevede, İran'ın sınırları içerisinde *temel bir siyasi dönüşüm* için bir araç olarak baskılı bir şekilde kamu diplomasisi uygulanması, muhalefet unsurlarına mali destek sağlaması, İran'ın nüfusu ile radyo, internet ve diğer medyalar üzerinden doğrudan iletişim kurmak, uluslararası baskı ve haber alma örgütleri aracılığıyla gizli operasyonlar düzenlemesi gereği politikacılar tarafından

⁷⁵ ABD yayılmanın önlenmesi amacıyla 2003 yılında Proliferation Security Initiative (PSI)'yi ortaya koymuş ve içinde Türkiye'nin de bulunduğu 60 ülke ile yayılmayla alakalı olabilecek gemi transferini önlemeyi hedeflemektedir. Bu girişim, gemilerin limanlarda ulusal ve uluslararası sularda durdurulup aranmasını içermektedir. Bknz. Jonathan Medalia, 'Nuclear Terrorism: A Brief Review of Threats and Responses' *Congressional Research Service, Library of Congress (CRS) Report for Congress* February 10 2005

⁷⁶ *Quadrennial Deefense Review Report*, February 6, 2006, s. 34

⁷⁷ *Hürriyet*, 03.02.2005

⁷⁸ Yasemin Çongar, 'ABD'nin İran Uyanışı' *Milliyet*, 6 Mart 2006

sıklıkla dile getirilmektedir.⁷⁹ Ayrıca ABD, başarıya ulaşmak için düşmanın kendi halkı ve destekçileri önünde gözden düşürülmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁸⁰

Kısacası, ABD rejim değişikliği için *bölge ülkelerinin iç hukuk düzenleri ile uyumlu bir değişim değil, aksine değişimin 'empoze' edilmiş, tepeden turnağa bir transformasyon* şeklinde olması gerektiğini savunmaktadır. Bu itibarla, ABD *değişimin motoru* olmayı istemekte ve değişimi empoze etmektedir. Nitekim, 24 Haziran 2005 tarihinde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Scott Carpenter'in, İstanbul'da yapılan "Genişletilmiş Ortadoğu'da Demokratikleşme ve Güvenlik" konulu toplantının 'Dış Aktörlerin Etkisi' konulu oturumunda yaptığı konuşmada, *Ortadoğu'daki statükoyu değiştirme konusunda ciddi ve kararlı olduklarını*⁸¹ vurgulamıştır. Ortadoğu reformu⁸² çerçevesinde demokrasi ve istikrarın birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğu ve dolayısıyla demokrasi versiyonlarının bir istisna olduğu görüşünden hareketle ve neo-realist bir yaklaşım çerçevesinde, ABD, *iç işlerine karışmama prensibini benimsemesine rağmen uygulamada devleti oluşturan iç dinamikleri çok fazla dikkate almadan, İran'da radikal rejim değişikliği yoluyla istikrarı sağlamayı amaçlamaktadır.*⁸³

ABD İran'ın nükleer faaliyetlerine son vermesi durumunda dahi, rejiminde bir değişiklik olmadığı müddetçe İran ile yakın ilişkiler içerisine girmeyeceğini ileri sürmektedir. ABD Dışişleri Bakanı Condelliza Rice, 9 Mart 2006 tarihinde, İran'ın Uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son verse bile, ABD'nin İran ile ikili görüşmeler içerisinde girmesinin çok az bir ihtimal olduğunu söylemiştir. İran'ın Nükleer Çalışmalarına son vermesinin hiç bir şekilde bir *'quid pro quo'* olmayacağını altını çizen Rice, bunun *'zaten' uluslararası sistemin talebi* olduğu için yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

⁷⁹ Ilan Berman, (vice-president for Policy, American Foreign Policy Council) 'Confronting a Nuclear Iran' *Tesimony before the US House of Representatives Committee on Armed Services*, February 1, 2006,

⁸⁰ *Quadrennial Defense Report*, February 6, 2006, s. 22

⁸¹ *Ayın Tarihi*, Haziran 2005

⁸² Condoleezza Rice, Ortadoğu reformuyla Siyasi ve Ekonomik coğrafyayı *değiştirmeyi* amaçladıklarını kaydetmiştir. *Cumhuriyet*, 23.06.2004

⁸³ ABD Başkanı Bush 2 Şubat 2005 tarihinde "Birliğin Durumu" adlı konuşmasında, Büyük Orta Doğu'da "özgürlük" için savaşılan insanlara ve ülkelere destek vereceğini vurgulamış ve "her ülke de şu seçimi yapmaları hususunda "ısrarımızı" sürdüreceğiz: Her zaman 'kötü' olan baskı ve sonsuz iyi olan 'özgürlük'", *The White House*, www.whitehouse.gov/stateoftheunion/2005/

⁸⁴ ABD, nükleer programından vazgeçmesi karşılığında İran'a güvenlik garantisinin verilmesinin söz konusu olmayacağını ortaya koymuştur. Nitekim, ABD Dışişleri Bakanı Rice, "Bölgede bir istikrarsızlık kaynağı olan ve terörizmin merkez bankası niteliğini taşıyan İran'a *güvenlik garantisi verilmesinin anlamı yok*" diyecektir.⁸⁵ ABD uluslararası düzenin olmasa olmaz unsurlarından olan *kendini savunma amaçlı güç kullanımı* prensibini benimsemesine ve kabul etmesine rağmen, uygulamada radikal rejimiyle İran'ın bu hakkı uluslar arası hukuk çerçevesinde değil, terörizme destek vermek ve İsrail gibi bölge devletlerini tehdit etme amaçlı kullandığını ileri sürmektedir. Bu çerçevede de ABD'nin politikaları İran bir jest yaptığında buna karşılıklı bir jest yapma şeklinde bir felsefeye sahip değildir.

Kısacası, ABD'de doğrudan askeri tehditleri içeren, kesin çizgilerle belirlenmiş bir dış politika anlayışı içerisinde olduğu söylenebilir ki bunun temelinde de 'iyi-kötü' şeklinde net çizgilerle ayrılmış 'imaj'ların ve 'algılamalar'ın belirleyici etkisi çok büyüktür.⁸⁶ Nitekim Dışişleri Bakanı Rice *özgürlük ve demokrasinin, terörizmin ve nefretin en iyi panzehiri* olduğunu vurgulamıştır.⁸⁷ ABD'nin İran'ın her faaliyeti bu algılamalar çerçevesinde yorumlamakta ve politikalarını bu istikamette oluşturmaktadır. Nitekim ABD'nin 'algılamaları'na göre devletler arası ilişkilerde problemleri "kötü adam"lar- örn. İran- yaratır; ve kötü adamlarla konuşulması mümkün değildir. ABD'ye göre diplomasinin bir araç olarak kullanılması yolu İran'ın nükleer bomba elde etme yönündeki faaliyetlerini sadece *erteleyebilir*, ancak ortadan kaldıramaz. Yine uzun vadede ekonomik yaptırımlarda benzer şekilde problematik olacaktır. İran bugün ekonomik baskılara karşı hassas olsa da, bu artık 1990'ların ikinci yarısında olduğu kadar yoğun değildir. Bunun sebebi de İran'ın temel enerji güçlerinden birisi olması ve ekonomik anlam-

⁸⁴ Iran the "Central Banker for Terrorism" in Middle East, Rice Says' by Jane Morse Washington File Staff Writer, www.usinfo.state.gov, 10 Mart 2006

⁸⁵ 'ABD İran'a güvenlik garantisini reddetti' 22 Mayıs 2006, www.ntvmsnbc.com,

⁸⁶ ABD Dışişleri Bakanı Rice 2005 yılının sonlarında İran'ın nükleer faaliyetlerinin yanı sıra İran rejimini de kastederek, "İran, istikrarlı bir Ortadoğu ve demokrasi için bir sorundur ve uluslararası toplum bu soruna çözüm getirmelidir" diyerek ABD'nin İran'ı gerek askeri gerekse siyasi anlamda bir tehdit olarak gördüğünün altını çizmiştir. İran ise nükleer enerji çalışmalarından asla vazgeçmeyecekleri kesin olarak belirtilmiş ve ABD'nin İran rejimine yönelik demokrasi söylemlerine Cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ın ağzından "kof uygarlığımızdan nefret ediyoruz" açıklaması ile karşılık verilmiştir. *Hürriyet* 14.12.2005

⁸⁷ Liberty, Democracy Best Antidotes to Hatred, Terrorism, Rice Says' başlıklı yazı, 09 Mart 2006, http://usinfo.state.gov

da 11 Eylül sonrası dönemde büyük bir çıkış yaşıyor olmasıdır.⁸⁸ ABD bir prensip olarak diplomasinin devamının düzen için ‘şart’ olduğunu benimsemesine rağmen, tek başına diplomasinin başarılı olma şansı yoktur; çünkü ABD’ye göre, mevcut İran rejimi nükleer silah elde etmek için kararlı görülmektedir. Uluslararası izolasyon veya ekonomik yaptırım tehdidi ile yılmayan İran’a daha büyük ‘havuç’lar verilse bile, İran rejiminin yaşamsal çıkarı olarak gördüğü bir programdan vazgeçmeye ikna edemeyecektir.⁸⁹ Nitekim ABD’ye göre İran hükümeti haklarını öne sürerek uluslararası anlaşmalara uymamakta ve bu itibarla da düzene ve istikrara tehdit oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, ABD’nin algılaması çerçevesinde İran ile konuşmak mümkün değildir, dolayısıyla yapılması gereken ya değişimi empoze ederek rejimi ortadan kaldırmak, ya da askeri güç kullanımı ile İran’ı cezalandırmaktır. Bunu gerçekleştirmek adına da 2006 yılı Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan Savunma Belgesinde, ‘terörizme destek vermeyen ve karşı olan bir gönüllüler koalisyonunun oluşturulması’ (coalition of the willing) gereği üzerinde durmaktadır. ABD tehditlerle mücadele ederken ‘iyi idare edilen’ hükümetlere ihtiyacı olduğunu ve *olaylar bazında işbirliğiyle* tehditleri bertaraf etme yoluna gideceğini de ortaya koymaktadır.⁹⁰ Dolayısıyla ABD yeni stratejisine göre statik müttefiklikten, dinamik işbirliğine geçmektedir. Buna ilaveten, ABD bu ‘fikirlerle savaşı’nda bir araç olarak *stratejik dönemeçlerdeki* (strategic crossroads) ülkelerin ‘tercihlerini yönlendirmek’ gerektiğini savunmaktadır.⁹¹ Burada da ABD’nin tercihlerini yönlendirmek isteyeceği stratejik dönemde olan bir ülke olarak Türkiye gündeme gelmektedir.

3. 11 Eylül Sonrası Dönemde İran’ın Nükleer Faaliyetleri Konusunda Türkiye’nin Politikaları

Türkiye’nin İran’ın nükleer faaliyetlerine yönelik politikası, prensipleri Osmanlı İmparatorluğu’ndan alınan tecrübeler üzerine oluşturulmuş, Atatürk döneminden itibaren “*Yurtta Sulh, Dünyada Sulh*” prensibini ilke

⁸⁸ Ilan Berman, (vice-president for Policy, American Foreign Policy Council) ‘Confronting a Nuclear Iran’ *Tesimony before the US House of Representatives Committee on Armed Services*, February 1, 2006,

⁸⁹ Robert Kagan, “Ya İran Rejimi Değişecek Ya da Müdahale Edilecek”, *The Washington Post*, 29.01.2006 içinde Mustafa Balbay *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006, s.50

⁹⁰ *Quadrennial Defense Review Report*, February 6, 2006, s. 22

⁹¹ *Ibid.*, s. 28

edinen, *toprak bütünlüğü ve milli birliğin* korunması amacı çerçevesinde *diplomasiyi* bir araç olarak kullanan, *ılımlı, dengeli* esas alan, gerçekçi bir felsefe üzerine temellendirilmiştir. Konumu itibarıyla istikrarsızlık ve kriz bölgelerinin hemen yakınında, hatta ortasında yer alan Türkiye, kuruluşundan itibaren, amaçları doğrultusunda *araçlarını hassas dengeler içerisinde seçen* bir politika izlemek durumunda kalmıştır. Nitekim, 1950’li yıllarda bölgesel rolü bağlamında komşuları ile ilişkilerinde, onların Batı ile olan ilişkilerine taraf olmaya varacak kadar aktif siyaset izlemesi neticesinde ciddi prestij kaybına uğramıştır. Türkiye, bu tarihten sonra bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde *‘bölge ülkelerinin hem Batılı devletlerle, hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde Batının sözcülüğünü yapıyormuş izleniminden kaçınma ve gerek kendi aralarında gerekse Batı ile olan münasebetlerinde taraf olmama’*⁹² anlayışını benimsemiştir. 1960’lardan başlayarak da Soğuk Savaş boyunca, bu prensip çerçevesinde bölgesel krizler karşısında, uluslararası oryantasyonu bağlamında Batı ile olan ilişkilerini, bölgesel iyi komşuluk ilişkileri ile dengelemeyi hedeflemiştir.⁹³

Türkiye karşılaştığı bölgesel krizler karşısında *uluslararası meşruiyet* prensibine bağlılığı ekseninde dış politikasını şekillendirmiştir. Günümüzde İran’ın nükleer faaliyetlerine yönelik politikalarında da belirleyici olan bu prensip çerçevesinde Türkiye, 4 Kasım 1979’da ABD elçilerinin rehin alınmasıyla başlayan bölgesel kriz karşısında, BM kararı olmaması durumunda kurtarma harekâtında ABD’ye üslerini kullandırmayacağını vurgulamış, sorunun barışçıl yollarla çözülmesi hususunda ısrarcı olmuştur. Bu çerçevede, dönemin Demirel hükümeti bir Bakanlar kurulu bildirisi ile *“her ne kadar diplomatları rehine almak uluslar arası hukuka aykırı ise de, bu gibi sorunlar barışçıl yollarla çözümlenmelidir”* diyerek, denge siyasetini ortaya koymuştur.⁹⁴ Kısacası, Türk Dış Politikasında *‘denge, diplomasi ve meşruiyet’* prensipleri, Soğuk Savaş yıllarından itibaren, bulunduğu hassas coğrafyada genelde *bölgesel istikrar*, özelde ise *toprak bütünlüğü ve milli birliğin*in muhafazası amaçları için *uygulanması zaruri bir prensip* olarak benimsenmiştir.

⁹² M. Bali Aykan (1994) , “Türkiye’nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası: 1979–1988”, *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 21(1) ss. 25–26

⁹³ Türkiye’nin Soğuk Savaş Yıllarında bölgesel istikrara hedefine yönelik ortaya çıkan bu krizlerdeki dış politikasının detayları ve geleneksel denge siyasetinin ayrıntıları için bkz: M. Bali Aykan (1994) , “Türkiye’nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası: 1979-1988”, *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 21(1), ss.32-33

⁹⁴ M. Bali Aykan (1994) , “Türkiye’nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası: 1979–1988”, *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 21(1), s.28

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde, İran'ı, PKK'yı desteklemesi, hatta topraklarında barındırması nedeniyle ulusal *birlik ve bütünlüğüne* yönelik bir tehdit unsuru olarak algılamıştır.⁹⁵ Öte yandan, geleneksel dış politikasının temel prensiplerinden olan bölgesel rolünde iyi komşuluk ilişkilerini ön plana çıkarma ve bölge devletleri ile olan ilişkilerinde taraf olmama siyaseti gereği, İran'ın *tehdit* niteliği taşıyan faaliyetlerine rağmen⁹⁶, İran ile ilişkilerini *en azından tamamen kesmeyen ve dikkatle seçilmiş diplomatik caydırıcılık unsurlarıyla hassasiyetlerini dile getiren* bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Türkiye 1990'lı yıllarda Clinton yönetiminin uyguladığı askeri ve ekonomik yaptırımların İran'ı daha da radikal bir noktaya çekeceği anlayışıyla⁹⁷ ve bölgesel anlamda iyi komşuluk ilişkileri amacıyla, uluslararası meşruiyet prensibini de gözetenek bu ambargoların içerisinde yer almamıştır.

Kısacası, Türkiye 1990'lı yıllardan itibaren, İran'ın gerek nükleer, gerekse milli birlik ve bütünlüğüne yönelmiş faaliyetlerinden önemli derecede tehdit algılaması içerisinde olsa da, bölgesel anlaşmazlıklar ve krizleri kuvvet yoluyla değiştirmeye ve yönlendirmeye çalışmak ya da İran'ı tamamen dışlamak yerine, *sabırlı, diplomasinin önde olduğu, dikkati elden bırakmayan bir denge politikasıyla, problemlerle baş etmeye, bir arada yaşamaya* (coexistence) ve İran'a *tahammül etmeye* çalışan bir dış politika anlayışına sahip olmuştur.⁹⁸ Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye, İran'ın nükleer bir güç haline gelmesini tercih etmemekle beraber, bunu birincil bir öncelik olarak değerlendirmemiştir. Bir başka deyişle, bu dönemde Türkiye'nin İran'a yönelik dış politikasının, ABD ile kıyaslandığında, çok farklı bir metod içermesi, tehdit algılamalarında öncelik farklılaşmalarının yanında, bölgeye yönelik dış politika felsefesinin ve prensiplerinin de farklı olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

11 Eylül sonrası dönemde, Türk Dış Politikası, ABD ile algılanan tehditler ve tehditleri ortadan kaldırmak için kullanılacak araçlar çerçevesin-

⁹⁵ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, 1999, s.410

⁹⁶ Türk-İran İlişkilerinde 1990'lı yıllarda ortaya çıkan önemli krizler ve ikili ilişkilerin detayları için bkz. Robert Olson "Turkey-Iran Relations 1979-2004", Mazda Publishers, Costa Mesa, California, 2004

⁹⁷ M. Bali Aykan, " Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995" *Middle East Journal*, Vol. 50, No.3, Summer 1996, ss. 352- 353

⁹⁸ M. Bali Aykan (1999) "The Turkey-US-Israel Triangle: Continuity, Change and Implications for Turkey's Post-Cold War Middle East Policy" *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XXII. No: 4, Summer, ss. 11-12

de, örtüşmelerin yanı sıra ciddi farklılaşmalar da ortaya koymaktadır. Türkiye ve ABD barış ve bölgesel *istikrar* ortak menfaat birliği içerisinde olmuşlardır. Nitekim Türkiye, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasının, diğer tüm bölge ülkelerinin olduğu kadar Türkiye'nin de çıkarlarına hizmet edecek bir husus olarak değerlendirmektedir.⁹⁹ ABD 11 Eylül saldırılarından sonra İran'ı 'şer eksenli' olarak tanımlamış ve tehditleri bertaraf etme amacıyla 'önleyici' vuruş anlayışı ve ülkelerin "rejimlerini değiştirmek ve demokratikleşmeleri yoluyla bölgesel istikrarı sağlama" politikasını benimsemiştir. Öte yandan, Türkiye bölge devletleriyle olan ilişkilerinde *iç işlerine karışmama* prensibi istikametinde, bölgesel problemlerin çözümünde bir araç olarak *karşılıklı diyalog, diplomasi ve uluslararası meşruiyet* prensibi ön planda olmaya devam etmiştir. Nitekim Türkiye bulunduğu bölgede her zaman *adil, kalıcı ve kapsamlı* bir barışın kök salmasını arzu etmiş ve bu amaca ulaşmak için *diyalogun* tek geçerli araç olduğunu savunmuştur.¹⁰⁰

Türkiye, 11 Eylül sonrası dönemde de, İran'ın barışçıl amaçlar dışında gerçekleştirilebilecek her türlü nükleer faaliyetlerine karşı olmuştur. Tehdit algılamaları çerçevesinde 16 Mart 2006 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök Harp Akademileri Komutanlığı'nda yaptığı konuşmada da belirttiği üzere, Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından *Türkiye'nin etrafındaki riskler artmıştır ve nükleer silahlarla ilgili tehdit* ile karşı karşıya bulunulması ülke adına önemli bir husus olarak değerlendirilmiştir.¹⁰¹ Bu paralelde, 2006 Şubat başındaki Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Yiğit Alpagan, ABD ziyareti sırasında, "biz nükleer silah üreten bir komşu istemiyoruz" şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.¹⁰² 16 Ocak 2006 tarihinde de, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, İran'ın nükleer çalışmalarının barışçıl amaçlarla devam ettiği sürece en doğal hakkı olduğunu, ancak *kitle imha silahları perspektifinden bakıldığında Türkiye'nin desteklemesinin mümkün olmayacağını* belirtmesi¹⁰³, Türkiye'nin İran'ın barışçıl olmayan nükleer faaliyetlerinden dolayı tehdit algılaması içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Yine bu paralelde Türkiye'de askeri kesim de, *İran'ın nükleer çalışmalarını ihtiyatla izlemekte olduğunu* vurgulamaktadır.¹⁰⁴ Kısacası etra-

⁹⁹ T.C Dışişleri Bakanlığı- Türkiye'nin Ortadoğu ile İlişkileri, (www.mfa.gov.tr)

¹⁰⁰ A.g.e, (www.mfa.gov.tr)

¹⁰¹ *Ayın Tarihi*, Mart, 2006

¹⁰² Mustafa Balbay *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006, s.58-61

¹⁰³ *Ayın Tarihi*, Ocak, 2006

¹⁰⁴ Genelkurmay II'nci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un Amerikan Türk Konseyi'nin 24.'cü Yıllık Toplantısında Yaptıkları Konuşma 6 Haziran 2005, (<http://www.tsk.mil.tr>)

fi nükleer silahlara sahip ve yahut muhtemelen sahip olma yolunda olan ülkelerle çevrili olan Türkiye ciddi tehdit algılamaktadır.

Nükleer silahlara sahip bir İran, Türkiye'nin de hiçbir zaman arzu etmeyeceği bir seçenek olmakla birlikte, Türkiye'nin isteğinin, tüm Orta Doğu'nun nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge haline gelmesi ve bu sorunun barışçı yollardan çözülmesi olduğu askeri kesim tarafından dile getirilmiştir.¹⁰⁵ Buna ilaveten Türkiye, *Amerika'nın İran'a yapacağı bir askeri harekâtı*, İran'ın istikrarsızlaşması sonucu Kürt milliyetçiliğine ve bağımsız Kürt devletine giden bir yol açması gibi ihtimalleri dolayısıyla menfaatine görmemektedir. Türkiye açısından bölgedeki mevcut sıkıntılar, PKK problemi ve ABD'nin varlığı neticesinde oluşan istikrarsızlık, daha 'öncelikli'dir.¹⁰⁶ Dolayısıyla Türkiye ABD ile 'istikrar' ortak menfaat birliği içerisinde olmasına rağmen, istikrarsızlığın kaynağı ve 'öncelik' noktasında, günümüz itibarıyla, farklılaşmaktadırlar. Dahası, İran bugün ABD'nin kendisine saldırması durumunda *ABD ordusunun olduğu her yere* saldıracağını açık bir şekilde ortaya koymaktadır ve bundan dolayı Türkiye ciddi bir tehdit hissetmektedir.¹⁰⁷

Türkiye'nin İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda çözüm noktasında kullanılması gereken 'araçlar' söz konusu olduğunda, her şeyden önce, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin İran ile olan ilişkilerinde *iç işlerine karışmama* ilkesinin esas olduğunu¹⁰⁸ belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer'de İran ile ilişkilerini *karşılıklı olarak içişlerine karışmama temelinde* ilerletmek konusunda kararlı olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁹ Bu prensip çerçevesinde Türkiye, sorunun barışçıl yollardan çözülmesini istemektedir.¹¹⁰ Türkiye İran'ın nükleer politikaları konusunda uluslararası toplum ile bir arada hareket etme amacındadır.¹¹¹ Nitekim, 23 Şubat 2006 tarihli MGK toplantısında, Türkiye'nin ABD ve İran'a karşı *dengeli* politikasını ve Tahran

¹⁰⁵ A.g.e 6 Haziran 2005, (<http://www.tsk.mil.tr>)

¹⁰⁶ Sami Kohen 'İran'a komşu nasihati' başlıklı yazı, *Milliyet* 17 Ocak 2006,

¹⁰⁷ İran Hizbullahı'nın lideri Seyid Muhammed Bager Harrazi, NTV'ye yaptığı konuşmada, 'ABD'nin İran'a saldırması durumunda, dünyadaki tüm ABD hedeflerine intihar saldırıları düzenleyeceklerini, ABD ile işbirliği yaptığı takdirde Türkiye'yi de hedef alacaklarını' iddia etmiştir. 18 Nisan 2006, (www.ntvmsnbc.com)

¹⁰⁸ *T.C Dışişleri Bakanlığı- Türkiye-İran Siyasi İlişkileri*, www.mfa.gov.tr

¹⁰⁹ Cumhurbaşkanı Sezer 17 Haziran 2002 tarihli Tahran ziyaretinde yaptığı konuşma, *Ayın tarihi*, 2002

¹¹⁰ Sami Kohen 'İran'a komşu nasihati' başlıklı yazı, *Milliyet*, 17 Ocak 2006,

¹¹¹ S. Gulden Ayman, 'İran'ın Nükleer Çalışmaları ve Türkiye' Boğaziçi Üniversitesi Tusiad Dış Politika Forumu, s:4

yönetiminin nükleer faaliyetlerini UAEA denetimine açması *çağrılarını* sürdürmesi gerektiği ve *Türkiye'nin BM'nin kararları yönünde hareket edeceği* sonuç bildirisinde yer almıştır.¹¹² Türkiye, uluslararası düzenin olmasa olmazlarından olan güç kullanımının uluslararası hukuk çerçevesinde olması gereği ve *'iç işlerine karışmama prensibi* çerçevesinde, ancak BM nezdinde hareket etme felsefesini benimsemiştir. Bunun temelinde de, uluslararası düzenin hayati prensiplerinden olan 'hükümlerlik' noktasında her devletin eşit olduğu ve birbirinden emir alamayacağı felsefesi yatmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Türkiye'ye göre, İran'ın Nükleer Faaliyetleri hususunda, hükümlerlik noktasında ABD ve İran 'eşittir'. Öte yandan, Türkiye bölgesel istikrar hedefi çerçevesinde İran'ın uluslararası anlaşmalara riayet etmesi gereğinin altını çizmektedir. Bu çerçevede de Türkiye geleneksel yaklaşımın bir gereği olarak, İran'ı nükleer faaliyetleri hususunda, ABD'nin askeri ve diplomatik zorlama yaptırımları ve tehdit araçlarından farklı olarak, *uluslararası organizasyonlarla şeffaf işbirliğine* davet etmiştir.¹¹³ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'de her ülkenin nükleer enerjiden barışçıl olmak kaydıyla yararlanma hakkının olduğunu belirtmiş ve İran'ın uluslararası Atom Enerjisi başta olmak üzere uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak tereddütleri ortadan kaldırması gerektiğinin altını çizmiştir.¹¹⁴

İran konusunda ABD ile 'istikrar' ortak menfaati çerçevesinde paylaşılan kaygılar, görüşler mevcuttur ancak, ABD'den farklı olarak sorunun diplomatik yollardan çözümü¹¹⁵ ve *diyalogun devamından* yana bir politika izlenmektedir.¹¹⁶ Nitekim 19 Ocak 2005 tarihinde, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan ABD yönetiminin İran'a yönelik askeri operasyon konusuna ilişkin olarak "Türkiye olarak biz İran'la *diyalogun devamından yanayız*" açıklamasında bulunmuştur.¹¹⁷ Bir başka deyişle, Türkiye, İran'ın Nükleer Politikaları konusunda, diplomasi kanalını hep açık tutma taraftarı olmuştur. Türkiye, *uluslar arası düzenin devamı ve istikrarı için diplomasiyi koruması prensibi* konusunda ABD ile aynı noktada olmasına rağmen, 'uygulamada' ABD'nin diplomasiyi 'rejim değişikliği' ve fikirleri empoze etmek için bir araç olarak gören politikasına karşın Türkiye, diplomasiyi *çaresizliğin hakim olduğu koşullar altında en azından bir açılım yaratabileceği* ihti-

¹¹² Barkın Şık, 'MGK'da İran konuşuldu' *Milliyet*, 24 Şubat 2006

¹¹³ *Radikal*, 17.02.2005

¹¹⁴ *Radikal*, 17.02.2005

¹¹⁵ 8 Şubat 2006 tarihinde, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan düzenlediği haftalık basın toplantısı, *Aydın Tarihi*, Şubat 2006

¹¹⁶ Sami Kohen "İnce ayar" zorlaşıyor' *Milliyet*, 02 Şubat 2006

¹¹⁷ *Aydın Tarihi*, Ocak 2005

mali dolayısıyla 'konuşma' aracı olarak değerlendirmektedir. Bunun temelinde de Türkiye'nin, İran'ın nükleer faaliyetlerini ve güvensizlik algılamalarını "anlamadan" ve 'konuşmadan' yapılacak radikal bir takım müdahalelerin, İran'ı radikalliğini arttıracığı yönünde 1990'lardan itibaren izlediği geleneksel politika felsefesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla burada Türkiye'nin yaklaşımı, problemi daha kötü bir hale getirmek yerine *problemlerle yaşama* şeklinde kendini göstermektedir. Bu politikanın temelinde de, Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasının 1970'lerin sonundan itibaren başlayarak artan bir *şekilde krizlerle ve problemlerle beraber yaşama* ve 'zararın kesin olduğu bir durumda onu minimumda tutma' prensibi olduğu söylenebilir. ABD için ise İran ile 'konuşmak' yeterli değildir; çünkü zaman problemi vardır. ABD İran'ı Irak ve Büyük Ortadoğu'daki politikaları önünde en temel tehdit olarak değerlendirmiş ve çözüm olarak da "problemi ortadan kaldırma" yoluna gitmeyi tercih etmektedir. Türkiye ise, uluslararası düzenin olmasa olmaz şartlarından biri olarak anlaşmalara saygı açısından İran'ın NPT'yi imzalayan bir ülke olduğu ve bunu kabul eden bir ülkenin *üzerine en azından 'güç kullanarak gitmeme'* taraftarıdır.

Türkiye'nin İran'a yönelik politikasında, 'ihtiyatlı' tutumunun arkasında, dış politika felsefesiyle birlikte, *İran rejiminden* ABD'de olduğu gibi 'istikrar'a doğrudan ve acil bir tehdit algılamıyor olması da belirleyici olmuştur. Nitekim, ABD İran'ı Ortadoğu bölgesinde istikrar için doğrudan tehdit olarak görmektedir. Türkiye açısından bölgede askeri güç kullanımı aracı ile problemleri ortadan kaldırmaya çalışan bir ABD'de 'istikrar'a tehdit oluşturmaktadır. Nitekim ABD, 'güç'ü uluslararası düzenin olmasa olmazlarından olan kendini müdafaa amacıyla kullandığını ve İran rejiminin düzene 'acil' bir tehdit olduğunu ileri sürmektedir.

Türkiye için de *radikal bir İran "tercih" edilmemektedir*. Nitekim radikaller tarafından idare edilen bir ülkenin nükleer silah üretme ihtimali Türkiye'nin *asla tercih etmeyeceği* bir durumdur. Öte yandan, geleneksel politikası ve uluslararası düzen anlayışı gereği ülkelerin iç işlerine karışmama prensibini benimsemiştir. İşte bu noktada da Türkiye'nin *açmazları* ortaya çıkmaktadır. Türkiye bir taraftan radikallerin 'kontrolü' altında bir devletin hükümlerlik hakları iddiasıyla silah geliştirmesi ihtimalinde çok ciddi derecede tehdit algılaması içerisindedir; diğer taraftan da zararı minimize etme ve denge politikası çerçevesinde dış politikasını sürdürmeye çalışmaktadır. Kaldı ki, İran'ın iç dinamiklerini dikkate almadan dışarıdan empoze edilmiş bir demokrasi de Türkiye'nin *demokrasinin tabandan gelmesi* gere-

ği, anlayışı ile örtüşmemektedir.¹¹⁸ Şöyle ki, Türkiye bölgedeki muhtemel reform hareketlerin *ilgili ülkelerin içinden gelen talepleri karşılamak üzere* yapılması halinde başarılı olacağını, dışarıdan dayatılmaması ve *uluslararası toplumun rolünün* önemli olduğunu vurgulamış ve radikal dönüşümlere karşı olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁹ Türkiye, ABD gibi baştan aşağı bir operasyonu değil tecridi geçişi desteklemektedir. Bu paralelde, Türkiye’de askeri kesim de ülkelerin demokratikleşmedeki başarılarının, *dayatmalardan ziyade*, ülkelerin bunu *kendiliklerinden* yapmalarına verilecek *destekle* mümkün olacağını savunmuştur.¹²⁰ Bu felsefe çerçevesinde de, Türkiye bir araç olarak, *hükümetler ile halk arasında bir ‘demokratik diyalog’* kurulmasını ve her şeyin tartışıldığı ve orta noktaya gelindiği bir ortamın gerçekleşmesini istemektedir. Bir başka deyişle Türkiye de ABD ile uluslararası düzenin ‘ortak’ değerlerinden biri olan iç işlerine karışmama prensibini benimsemiştir; ancak ABD’den farklı olarak uygulamada ‘demokrasi empoze etmek’ veya ‘rejim değişikliği değil’ ‘diyalog’ aracı ön plandadır.¹²¹

Türkiye, İran gibi laiklik deneyime sahip olmayan ülkelerin demokrasiye geçişlerinin kolay olmadığını ve demokrasinin en önemli unsurlarından birisi olan özgürlüğün, ancak dini zorlamaların olmadığı laik toplumlarda mümkün olduğunu savunmaktadır.¹²² Dolayısıyla, ABD’nin İran’dan gelen tehditleri bertaraf etme amacıyla ‘İslam Demokrasisi’ modeli, Türkiye açısından *uygulanabilir bir araç olarak değerlendirilmemektedir*. Kaldı ki, Türkiye’ye göre, laiklik anlayışı olmayan ve radikal İslam ideolojisiyle yö-

¹¹⁸ Bu hususta Dışişleri Eski Müsteşarı ve CHP Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen, “Büyük Ortadoğu Projesiyle bölgeye demokrasinin tepeden inme bir rejim gibi getirilmesinin mümkün olmadığını, Türkiye’nin bölgede bir model olacaksa ancak laik ve demokratik yapısıyla olacağını ” ifade etmiştir. *Cumhuriyet*, 22.06.2004

¹¹⁹ Riyad’da Arapça yayınlanan *El-Riyad* Gazetesi’nde Başbakan Recep Tayip Erdoğan ile yapılan mülakatı, 17 Mart 2004, *Dış Basından Haberler*, (www.byegm.gov.tr)

¹²⁰ Genelkurmay III’ncü Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ’un Amerikan Türk Konsesininin 24.’ncü Yıllık Toplantısında Yaptıkları Konuşma 6 Haziran 2005, <http://www.tsk.mil.tr>

¹²¹ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül bu çerçevede, Demokrasinin sonu olmayan bir süreç, devamlılık arz eden bir ilişki olduğunu ortaya koymuş ve deneyim paylaşımı ve amaca yönelik işbirliği yoluyla ortak bilinç oluşturma ve bundan yararlanılmasına yardım şeklinde bir diyalog yolunun tercih edildiğinin altını çizmiştir. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün Demokrasi Yardım Diyalogu Eş-Başkanlar Toplantısında Yaptığı Konuşma, 25 Kasım 2004, (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/news.asp>)

¹²² *Hürriyet*, 27.05.2004

netilen bir topluma demokrasi modeli giydirmek, bu devletin “radikalligine” bir çözüm getirmeyebilecektir. Şöyle ki, laiklik temelini dayandıran bir rejimde, empoze edilmiş bir demokrasi ile “yönetilmeye” çalışılsa bile, “Radikalden ılımlıya geçiş kadar ılımlıdan radikal modele geçişin” de mümkün olabileceği gerçeğinin farkında olunması gerekir.¹²³ Bir başka deyişle, seçimle başa gelmiş, ya da gelmemiş olsun, laikliğin temel olmadığı radikal toplumlarda “demokrasi modeli” kendi radikal rejimlerini de oluşturabilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla İran’da ‘empoze edilerek’ bir rejim değişikliği gerçekleşse bile, bu model ‘sağlam temellere dayanmayacak’ ve bölgesel istikrar adına uzun vadeli bir çözüm olmayacaktır. Dahası, ABD’nin bölgede müdahaleler yoluyla yapacağı bu radikal değişimler, bölgeyi gelecekte daha da istikrarsızlığa sürüklemesi ihtimali bakımından, Türkiye’nin menfaatine yönelik esas tehdit olarak algılanmaktadır. Bu çerçevede, ABD’nin İran’ın nükleer faaliyetlerinden kaynaklanan tehdidi bertaraf etmek amacıyla demokrasi rejimi empoze etme yoluyla “acil çözüm” anlayışı, Türkiye’nin gerek *bu kavramlara yüklediği anlam*, gerek *bölge ülkelerinin kendi geleceklerine kendilerinin karar vermesi gereği ve tabandan gelecek bir değişim* anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Türkiye, bütün bu hassasiyetleri neticesinde de, günümüzde İran’ın nükleer çalışmalarını kendisine yönelik acil bir tehdit olarak tanımlamak konusunda *ihiyatlı* davranmakta ve sorunun barışçıl yollardan çözümü üzerinde ısrar etmektedir.¹²⁴

Kısacası, ABD’nin “iyi ve kötü” şeklinde kesin uçlarla belirlenmiş bakış açısı, Türkiye’nin ılımlı ve dengeyi esas alan gerçekçi politikalarından çok farklı bir felsefe üzerine kurulmuştur ve Türkiye’nin geleneksel denge politikasının bir gereği olarak ortaya çıkmış, ılımlı eğilimleriyle çelişmektedir. Bu itibarla, Türkiye “ABD’yi sakin, İran’ı ise şeffaf”¹²⁵ olmaya davet etmektedir. Türkiye’nin bu ılımlı eğilimlerinin arkasında yatan felsefe de Türk Dış Politikasının hiçbir zaman ideolojik olmayışı ve daima pragmatizmi temel alıyor olmasıdır. Bu çerçevede İran’a yönelik politikalarında da ılımlılığı teşvik etmek ve *behaviour modification* çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye İran’ın pozitif yönde hareketler yapması durumunda ABD’nin de bir takım jestlerde bulunması gerektiğini savunmaktadır ve ılımlılığı teşvik etme yanlısıdır. Bu paralelde Türkiye, İran’ı provoke

¹²³ Genelkurmay II’nci Başkanı Orgeneral Sayın İlker Başbuğ’un Amerikan Türk Konseyinin 24 Ncu Yıllık Toplantısında Yaptıkları Konuşma 6 Haziran 2005, <http://www.tsk.mil.tr>

¹²⁴ S. Gulden Ayman, ‘İran’ın Nükleer Çalışmaları ve Türkiye’ *Boğaziçi Üniversitesi Tusiad Dış Politika Forumu*, s:4

¹²⁵ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün açıklamaları, *Radikal*, 17.02.2005

etmeden önlem alınması gerektiğini düşünmektedir ve ikili ilişkilerde *güven* esasına dayalı bir yaklaşımı benimsemiştir. Güven esasına dayalı denge politikası Türkiye'nin krizlerle şekillenen bölgesinde zararı minimumda tutma ve ulusal birlik ve bütünlüğünü koruma aracı olmasının ötesinde, Türkiye'ye bölgesel ve küresel anlamda güvenilirlik sağlamış ve diyaloglar açısından 'aranan' bir ülke olmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim 9 Mart 2005 tarihinde, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) Başkanı Muhammed El Baradei, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül ile Avusturya'nın başkenti Viyana'da yaptığı görüşmede, *Türkiye'nin hem İran, hem de uluslararası camianın güvenine sahip bölgedeki tek ülke* olduğunu belirterek, İran'ın nükleer programına ilişkin meselenin çözümünde arabuluculuk yapması teklifinde bulunmuştur.¹²⁶

Sonuç olarak, Türkiye'nin İran'a karşı politikasında çok daha *uzlaşmacı* bir çizgi takip ettiği söylenebilir. ABD ile 'istikrar' ortak menfaatine sahip olmakla birlikte, Türkiye 'uygulamada' BM'nin görüşleri çerçevesinde bir politika izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. ABD ise bunun tersine çok daha *proaktif* bir politika benimsemiştir. ABD tehdit olaya dönüşmeden vurmayı savunurken, Türkiye öncelikle olayların izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu farklılığın en temel sebeplerinden birisi de ABD'nin aciliyet anlayışının değişmesi ve beklemeye tahammülü olmadığı bir noktaya gelmesidir. Bugün ABD sorunların çözümünde 'hız'ın artırılması görüşünden hareketle statik müttefiklikten, dinamik ortaklığa geçmiş ve 'gönüllüler koalisyonu' anlayışı çerçevesinde müttefikleriyle ilişkilerini olaylar bazında değerlendirme anlayışını benimsemiştir.¹²⁷ Bunun yanı sıra *stratejik dönemeçlerdeki ülkelerin tercihlerini yönlendirme gereğinden* hareketle, eski ABD Türkiye Büyükelçisi Mark R. Parris ABD Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komitesi'nin 'ABD-Türkiye İlişkileri' konulu 11 Mayıs 2005 tarihli oturumunda, ABD-Türkiye ilişkilerinin en iyi döneminde olmadığını bir sır olmadığını, ancak "en kötü noktada olup olmadığını zamanın göstereceğini dile getirmesi" ve Türk-Amerikan ilişkilerinin Irak savaşının başlangıcında yaşadığına benzer bir *testten*, gelecekte İran ile ilgili geçmemesi gerektiği kaydetmesi¹²⁸ de Türk-ABD ilişkilerinde Türkiye'nin inisiyatifi elinde tutan, geleneksel denge politikasının uygulanmasında "ince ayar" yapmasını çok daha zor bir hale getirmiştir.¹²⁹

¹²⁶ *Ayın tarihi*, Mart 2005

¹²⁷ Quadrennial Defense Review Report, February 6, 2006,

¹²⁸ *Ayın Tarih*, Mayıs 2005 Reuters, "Türk-ABD ilişkilerinde İran yeni test" 14.10.2005

¹²⁹ Sami Kohen "İnce ayar" zorlaşıyor' *Milliyet*, 02 Şubat 2006

4. 11 Eylül Sonrası Dönemde İran'ın Nükleer Faaliyetleri Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkileri

Türk-Amerikan ilişkilerinde iki ülkenin dış politikaya bakışını şekillendiren temel algılamaları, imajları ve kimlikleri çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu itibarla, iki ülke olayları değerlendirirken, -özellikle menfaatlerin çeliştiği noktalarda- bu algılamalar belirleyici olmaktadır. 11 Eylül sonrası ortaya çıkan ve 2003 Irak Savaşı ile bir anlamda komşu hale gelen Türkiye ile ABD'nin ilişkilerinde menfaat, tehdit ve amaçlara yönelik kullanılan araçlar noktasında yaşanan en büyük problemlerden biri ve beklide Türkiye'nin denge politikasını en çok zorlaştıran unsur, iki devlet arasındaki 'anlayış ve algılayış' farklılığıdır. Nitekim Türkiye, bir önceki bölümde de vurgulandığı üzere, bölgeyi kontrol etme hevesinde olmayan, Atatürk döneminden itibaren temelleri atılan prensipler çerçevesinde, geleneksel denge politikası gereği, gerek Doğu ve gerekse Batı ile ilişkileri çok derin bir ülkedir. Bulunduğu hassas coğrafyada ihtiyatla seçilmiş, denge esasına dayalı dış politikası aslında bölgesinde krizlerle bir arada yaşama zorunluluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin kurumsallaşmış dış politika çizgisini 'anlamak' için Türkiye'nin ılımlı eğilimlerini anlama noktası çok önemlidir ve ABD'nin Türkiye'yi anlama noktasında problem yaşadığı söylenebilir.

Türkiye'nin prensiplerinden doğan ılımlı eğilimlerine karşın, özellikle 2005 yılı sonlarına gelindiğinde ABD'nin Türkiye'yi İran'ın nükleer politikaları hususunda "bir seçim yapma" noktasına itmeye başlaması, denge siyasetini çok daha zorlaştırmakta ve ikili ilişkilerin bünyesinde barındırdığı mevcut açmazların daha da derinleşmesine sebep olmaktadır. Nitekim ABD Irak Savaşının başlamasının hemen ertesinde Türkiye'ye İran ile ilişkileri konusunda eleştiriler getirmiş ve bu konuda Türkiye'nin *yanlış bir yola girebileceğinin* altını çizerek, İran'a yönelik politikalarının ABD ile aynı paralellikte olması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁰ 9 Haziran 2003 tarihinde, ABD Savunma Bakanlığı Danışmanı Richard Perle, American Enterprise Institute adlı düşünce kuruluşu tarafından Washington'da düzenlenen bir toplantıda, Türk-Amerikan ilişkilerini değerlendirmiş ve ABD'nin Türkiye'den İran konusunda destek istediğinde bu desteği görememesinin *Türk-Amerikan ilişkilerinde felaket sonuçlara yol açabileceğini* belirtmiştir.¹³¹ ABD eski Ankara Büyükelçisi Marc Grossman, Ekim 2005'te TOBB-Brookings Plat-

¹³⁰ *Milliyet*, 07.05.2003

¹³¹ *Aydın tarihi*, Haziran 2003

formu kapsamında yaptığı konuşmada Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerinde "Irak savaşının başlangıcında yaşadığına benzer bir 'test'ten, gelecekte İran ile ilgili geçmemesi gerektiği"nin¹³² altını çizmiştir. Bu paralelde, İran konusunda ABD ve Türkiye'nin ortak çıkarlar paylaştığını düşündüğünü, İran'ın nükleer silah üretmesinin Türkiye'nin de çıkarına olmayacağını vurgulamıştır.¹³³ Buna ilaveten, 1990–1991 Körfez Krizi esnasında Türkiye'de görev yapan ABD'nin Ankara eski Büyükelçisi Morton Abromowitz, Türkiye'nin İran ve Suriye gibi ülkelerin yanında yer almak ya da Batı Dünyasının bir parçası olarak kalmaya devam etmek konusunda *bir karar vermesi gerektiğini* söylemiştir.¹³⁴ Kısacası ABD, 'ya benlesiniz ya da değilsiniz' anlayışı çerçevesinde Türkiye'den 'bir tarafı seçmesini' beklemektedir.

Türkiye'nin gerek doğu ve gerekse batı ile olan ilişkileri çok derin bir geçmişe dayanması itibariyle, imitasyonlarına rağmen bir taraftan vazgeçmesi mümkün görünmemektedir. Bu itibarla, Türkiye'nin uluslararası oryantasyonunda ABD ile olan ilişkilerinde menfaat ve menfaatlere yönelik doğrudan ve dolaylı *tehdit algılamaları noktasında ne kadar örtüştüğü* işbirliği açısından belirleyici olmuştur. Bu çerçevede, önceki bölümde de detaylandırıldığı üzere, iki ülke 'barış ve istikrar' ortak menfaati içerisinde yer almalarına ve İran'ın nükleer faaliyetlerinin 'barışçıl olmama ihtimali' Türkiye'yi ciddi anlamda rahatsız etmesine rağmen, Türkiye diplomatik sürecin sonuna kadar işletilmesi ve İran'ı ikna çabasının "ölçülü" yürütülmesini taraftarı olması itibariyle ABD ile araçlar noktasında farklılaşmaktadır.¹³⁵ Bu itibarla, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Alpogan'ın 2006 yılı başında ABD'deki temaslarında, İran'ın nükleer silahlanmasının önlenmesi konusunda Türkiye ve ABD arasında "amaç birliği" olduğunu, ancak Türkiye'nin "İran'la komşuluğunun ve tarihi ilişkilerinin de etkisiyle, Tahran'a karşı nispeten yumuşak bir söylemi tercih ettiğini" vurgulayarak, Türkiye'nin *'hassasiyetlerini'* dile getirmeye çalışmıştır.¹³⁶ Öte yandan, 12 Ocak 2005 tarihinde Türkiye'de bulunan ABD Merkez Kuvvetler Komutanı Orgeneral John Abizaid, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ ile yaptığı

¹³² Reuters, "Türk-ABD ilişkilerinde İran yeni test" 14.10.2005

¹³³ Reuters, "Türk-ABD ilişkilerinde İran yeni test" 14.10.2005

¹³⁴ Defence News, 28 Nisan.2003, "Türkiye'nin Batıya Yönelimi Zayıflıyor" başlıklı yazı

¹³⁵ MGK Genel Sekreteri Büyükelçi Yiğit Alpogan, "İran'ın nükleer silah arayışına ilişkin kuşkuların "doğru olma ihtimalinin" Türkiye'yi rahatsız ettiğini, "Görüşümüz diplomatik sürecin sonuna kadar işletilmesidir" dedi ve İran'ı ikna çabasının "ölçülü" yürütülmesini istedi. Bknz.: 'Kerkük giderse Irak da gider' Milliyet, 29 Ocak 2006

¹³⁶ 'ABD ile ortak amaç nükleer silahsız İran', Milliyet, 25 Ocak 2006

görüşmede, Türkiye'nin İran'la komşu olması nedeniyle ilişkilerini anlayışla karşıladıklarını, *ancak* Tahran yönetiminin nükleer güç olma yolundaki faaliyetlerinin bölge için endişe verici olduğunu belirtmiştir.¹³⁷

Kısacası ABD Türkiye'nin *hassasiyetlerini 'anladığı'nın* altını çizmekle birlikte, Türkiye'den 'tarafını belli etmesini' istemektedir. İşte bu noktada da dengenin, zararı minimize etme noktasında bir çaresizlik ve zorunluluk olarak uygulandığı Türk Dış Politikasında, ABD ile 'ortak menfaatler' çerçevesinde ortak bir noktaya gelmesi gittikçe zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin ılımlı ve dengeyi esas alan gerçekçi politikalarından çok farklı bir felsefe üzerine kurulmuş ABD'nin, "iyi ve kötü" şeklinde kesin uçlarla belirlenmiş bakış açısı, Türkiye'nin mevcut açmazlarını daha da derinleştirmektedir.

Türk- Amerikan İlişkilerinde öne çıkan ve İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda da kendisini gösteren önemli problemlerden biri karşılıklı güven eksikliği ve öncelik farklılaşması olarak nitelendirilebilir. Nitekim Irak Savaşı sonrası, ABD'nin bölgenin istikrarsızlığında önemli bir katkısının oluşu ve Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik en öncelikli tehdit olarak ortaya çıkan PKK problemi konusunda tutarsız ve isteksiz yaklaşımları, Türkiye'nin güvenini sarsmanın ötesinde, ABD'den doğrudan tehdit algılar duruma gelmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim, 2006 Mart ayında ABD Kongre heyetinin TBMM temasları esnasında, heyet başkanı Warner'ın, "Ben Kore'de askerlik yaptım. Türk askeri varsa biz rahat uyurduk" sözlerine karşılık, Onur Öymen, 'Kore'de 5 bin Türk askeri vardı ve siz orada rahat uyuyordunuz. Bizim yanı başımızda, Irak'ta da 150 bin ABD askeri var ama *biz rahat uyuyamıyoruz*'¹³⁸ diyecek ve Türkiye'nin 'güvensizlik' noktasındaki hassasiyetlerini açıkça ortaya koyacaktır.

Türk-Amerikan İlişkilerinde, özellikle artan bir şekilde 11 Eylül sonrası dönemde, ABD'nin müttefikliğinin Türkiye açısından '*uzun vadede ne kadar güvenilir*' olabileceği sorusu ön plana çıkmaktadır. Türkiye, her konuda olduğu gibi, İran hususunda da, *güvenebileceği uzun vadeli bir strateji* istemektedir. Ancak ABD, tarihten gelen *izolasyonist eğilimleri ile dünya politikasında problemlerden uzak duramama arasındaki çelişki* neticesinde, bugün uzun vadeli bir stratejiyi tam anlamıyla ortaya koyamamaktadır. Nitekim ABD bugün dünyayı şekillendirmek istemekte ve dünyayı kendisi yönlendirmese, dünyanın kendisini yönlendireceğini ileri sürmektedir. Bütün bu değişkenler neticesinde de olaylara bakışı temelde çok farklı prensip-

¹³⁷ *Ayın Tarihi*, Ocak, 2005

¹³⁸ 'ABD heyetine verilen mesajlar,' Fikret Bila, *Milliyet*, 28 Mart 2006

ler üzerine kurulu olan Türkiye ve ABD arasında bugün ikili ilişkilerde ciddi bir 'güven' bunalımı söz konusudur. Dolayısıyla bugün Türk-Amerikan ilişkileri stratejik ittifaktan çok, 'damage limitation' anlayışı çerçevesinde şekillenir bir hale gelmiştir. Öte yandan, Türkiye bugün içinde bulunduğu tüm zorluklara rağmen, bir taraftan vazgeçmesinin mümkün olamayacağı gerçeğinden hareketle, denge siyasetinde ABD ile yaşadığı ciddi prensip farklılıklarına ve menfaat ayrışmalarına rağmen, pragmatizm ekseninde, ılımlı yaklaşımlarını 'zor şartların elverdiği ölçüde' sürdürmeye çalışmaktadır.

Türkiye'de gerek askeri gerek sivil kesim ABD ile müttefiklik ilişkilerinin çok derin olduğunu, iki ülkenin ortak değerleri üzerine inşa edildiği, tek bir konu ile sınırlandırılmayacak kadar geniş ve kapsamlı olduğuna vurguyla, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin "ortak menfaatlerin olduğu noktalarda sürekli olacağını" dile getirmektedir.¹³⁹ Bu çerçevede, 5 Temmuz 2005 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, ABD ile Ortak değerler çerçevesinde yakın müttefik ilişkilerinin aynen devam etmekte olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁰ Kısacası Türkiye'ye göre kendisinin Batı ile olan bağları derindir ve tamamen kopamayacak derecede dış politikasının prensipleri içerisindedir. Bütün farklılıklara rağmen, Türkiye ABD ile "ortak" değerler çerçevesinde ve menfaatlerinin örtüştüğü noktalarda¹⁴¹ işbirliğini sürdürmeyi bir prensip olarak benimsemiştir.¹⁴² Bu paralelde, 8 Aralık 2004 tarihinde,

¹³⁹ Genelkurmay II.'nci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un Amerikan Türk Konseyinin 24.'cü Yıllık Toplantısında Yaptıkları Konuşma, 6 Haziran 2005, <http://www.tsk.mil.tr>

¹⁴⁰ Erdoğan, 'Özellikle demokrasi, özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ve liberal ekonomi gibi evrensel değerleri paylaşan ülkelerimiz arasında, köklü ve tarihe dayanan ilişkilerimiz esasen soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte daha güçlü ve çok büyük boyutlu bir nitelik kazanmıştır" demiştir. *Ayın tarihi*, Temmuz 2005

¹⁴¹ İki ülke 'işbirliği imkânlarını değerlendirerek, 6 Ekim 2005 tarihinde yayınlanan kanun tasarısında belirtildiği üzere, yayılmanın önlenmesi amaçlarına yönelik yardım sağlanmasının kolaylaştırılması için işbirliği anlaşması imzalamışlardır. Anlaşmanın gerekçe kısmında, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki mevcut işbirliği 50 yıllık ittifak ilişkisinin yarattığı sağlam zemin, günümüz koşullarının doğurduğu çıkar ve amaç birliği, diğer alanlarda olduğu gibi *asimetrik tehditlere karşı verilen mücadelede de birlikte hareket edilmesini zorunlu kılmakta olduğu* belirtilmiştir. Ayrıca, ABD ile işbirliğinin *kimyasal silahlar, biyolojik ve radyolojik silahları kapsayan kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi alanında* da sürdürülmekte olduğu vurgulanmaktadır. (T.C Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, B 02 0 KKG 0.10 /101-1173 NOLU Kanun Tasasısı Metni, 6.10.2005)

¹⁴² *T.C Dışişleri Bakanlığı- Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Siyasi İlişkileri*, www.mfa.gov.tr

Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Namık Tan, "İki ülke arasında köklü bir geçmişe, karşılıklı saygıya ve ortak değerlere dayalı, *çok boyutlu ilişkiler*"¹⁴³ bulunduğunun altını çizmiştir. ABD tarafı da benzer şekilde, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Phil Reeker'in ağzından, 17 Haziran 2003 tarihinde, Türk-Amerikan ilişkilerinin *dayanıklı bir ortaklık* olduğunu ve Türkiye ile ortak çıkarları olduğunu belirtmiştir. Reeker, "Türkiye'nin dostluğuna kesinlikle değer veriyoruz. Bizim stratejik ortaklığımız dayanıklı bir ortaklık, gelecekte yapacak çok işimiz var" diyerek ikili ilişkilerin *sürekliliğinin* altını çizmiştir.¹⁴⁴

Sonuç olarak, Türkiye ve ABD, bölgede '*değişim*' isteyen İran'ın aksine, '*bölgesel istikrar*' ortak menfaatine sahiptirler. Öte yandan, iki ülke, önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, uluslararası düzenin olmasa olmaz prensiplerini kabul etmelerine ve '*bölgesel istikrar*' ortak menfaatine rağmen, prensiplerin '*uygulanmasında*' ve kullanılacak '*araçlar*' noktasında ciddi ayrışmalar yaşamaktadırlar. Nitekim iki ülke ortak menfaat çerçevesinde '*işbirliği*' isteği içerisinde olsa da, uygulamada bunu nasıl '*koordine*' edecekleri hususunda bugün ciddi açmazların içerisinde olduklarıdır.

Sonuç

Bu çalışmada, 11 Eylül sonrası uluslararası ilişkilerde yaşanan hızlı değişime rağmen, Türkiye ve ABD'nin dış politikalarını, kendine has prensipleri, değerler silsilesi ve bunları şekillendiren temel algılamaları çerçevesinde oluşturmaya devam ettikleri tespit edilmiştir. Bu prensip ve kimlik farklılığı neticesinde, görülen odur ki, Türkiye ve ABD, '*barış ve istikrar*' ortak menfaat birliği içerisinde olmalarına ve uluslar arası düzenin olmasa olmaz prensiplerini kabul etmelerine rağmen, '*uygulamada*' İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda tehditlerin nasıl karşılanacağına yönelik olarak bir öncelik ve metod farklılığı içerisinde olduklarıdır. Bir başka deyişle '*barış ve istikrar*' ortak menfaatinden yola çıkan ve uluslararası düzenin olmasa olmaz prensiplerini benimseyen iki ülke, İran'ın nükleer faaliyetleri vakasında görüldüğü üzere, '*uygulamadaki*' farklılıkları neticesinde, bugün çok farklı noktalara gelmiş bir görüntü sergilemektedirler.

¹⁴³ *Ayın Tarihi*, Aralık 2004

¹⁴⁴ Reeker aynı konuşmada bir gazetecinin, Türk Amerikan ilişkilerinde '*stratejik ortaklık*' kavramının açıklığa kavuşturulmasını istemesi üzerine "Türkiye ABD'nin stratejik müttefikidir. Türk Amerikan ilişkileri güçlü ve geniş bir alana yayılmış durumdadır. Uzun ve derin bir ortak tarihimiz ve gelecekte yapacak çok işimiz var" demiştir, *Ayın tarihi*, Haziran, 2003

Öte yandan, Türkiye, geleneksel denge politikası gereği, gerek Doğu ve gerekse Batı ile ilişkileri çok derin bir ülkedir ve limitasyonlarına rağmen bir taraftan vazgeçmesi mümkün görünmemektedir. Bu itibarla, görülen odur ki, Türkiye, bugün içinde bulunduğu tüm zorluklara rağmen, bir taraftan vazgeçmesinin mümkün olamayacağı gerçeğinden hareketle, denge siyasetinde ABD ile yaşadığı ciddi prensip farklılıklarına ve menfaat ayrışmalarına rağmen, pragmatizm ekseninde, ılımlı yaklaşımlarını ‘zor şartların elverdiği ölçüde’ sürdürmeye çalışmaktadır. Bu itibarla, İran’ın Nükleer Faaliyetleri vakasının, iki ülke ilişkilerinin ‘işbirliği’ isteği içerisinde olmalarına rağmen, bunu nasıl ‘koordine edecekleri’ hususunda ‘açmazlarını’ ortaya koyması bakımından önemli bir ‘gösterge’ olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

Kitaplar Ve Kitap Bölümleri

- ARI, Tayyar, *Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa yayınları, İstanbul. 2004
- AYKAN, M. Bali, *Turkey’s Role in the Organization of the Islamic Conference, 1960–1992: The Nature of Deviation From the Kemalist Heritage*, New York: Vantage Press 1994
- BALBAY, Mustafa, *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006
- BOSTANOĞLU, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999
- KAGAN, Robert, “Ya İran Rejimi Değişecek Ya da Müdahale Edilecek”, *The Washington Post*, 29.01.2006 içinde Mustafa Balbay *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul. 2006
- KİBAROĞLU, Mustafa, ‘İran’ın Nükleer Programı: Aktörler ve Etkileri”, (içinde) Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya, *Kaosa Doğru Güncel İran İncelemeleri*, Fark Yayınları. (2006)
- OLSON, Robert, *Turkey-Iran Relations 1979-2004*, Mazda Publishers, Costa Mesa, California, 2004
- SARIKAYA, Yalçın “İran Nereye”, (içinde) Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, *Kaosa Doğru Güncel İran İncelemeleri*, Fark Yayınları. 2006)
- USLU, Nasuh , *Türk Amerikan İlişkileri*, 21.yy. yayınları, , Ankara 2000

Makaleler

- AYKAN, M. Bali “Türkiye’nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası: 1979–1988”, *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 21(1). 1994
- AYKAN, M. Bali “The Turkey-US-Israel Triangle: Continuity, Change and Implications for Turkey’s Post-Cold War Middle East Policy” *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XXII. No: 4, Summer. 1999
- AYKAN, M. Bali, “Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995” *Middle East Journal*, Vol. 50, No.3, Summer. (1996).
- BAHGAT, Gawdat ‘Proliferation of Weapons of Mass Destruction’ *The Journal of Social*,

Political, and Economic Studies, Vol. 28, No: 4, Winter. (2003)
CIRINCIONE, Joseph, 'Controlling Iran's Nuclear Program' *Issues in Science and Technology*, Spring, 2006
CODERSMAN, Anthony H. 'Iran and Nuclear Weapons', *CSIS*, Washington. (2000)
ESTELAMI, Hooman "A Study of Iran's Responses to U.S Economic Sanctions", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 3, No. 3. (1999).
KEMP, Geoffrey, "Iran: Can the US do a deal?" *The Washington Quarterly*, 24:1, Winter (2001)
KİBAROĞLU, Mustafa, 'An Assesment of Iran's Nuclear Program' *The Review of International Affairs*, Vol. 1, No. 3, Spring. (2002)
LIEBER Keir A. and Daryl G. Press, (2006) 'The Rise of U.S. Nuclear Primacy' *Foreign Affairs*, March/April.
MOSHAVER, Zebo (2003) "Revolution, Theocratic Leadership and Iran's Foreign Policy: Implications for Iran-EU Relations", *The Review of International Affairs*, Vol: 3. No.2 Winter.
PERKOVICH, George, Mathews, Jessica T., 'Universal Compliance, A Strategy for Nuclear Security', Mart, *Carnegie Endowment for International Peace* (2005) (www.CarnegieEndowment.org/strategy)
QUILLEN, Chris 'Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future', *Middle East Review of International Affairs*, Vol: 6, No: 2, July (2002)
RUSSELL, James A. "Nuclear Strategy and the Modern Middle East" *Middle East Policy*, Vol. XI., No. 3, Fall. (2004)

Resmi Belgeler Ve Beyanatlar

Quadrennial Defence Review Report, February 6, 2006.
Nuclear Posture Review Report, (submitted to Congress 31 December 2002)
Congressional Record, "Speech of Hon. Bob Filner of California in the House Of Representatives", April 27, 2005, Proceedings of the House of Representatives" Library of Congress
06 March 2006 'Iran Might Face Tangible Consequences If Nuclear Threat Persists' *Speech by the Honorable John R. Bolton Permanent Representative To The United Nations Delivered To The Aipac Policy Conference* Washington D.C., March 5, 2006 (<http://Usinfo.State.Gov>)
BERMAN, Ilan, (vice-president for Policy, American Foreign Policy Council) 'Confronting a Nuclear Iran' *Testimony before the US House of Representatives Comitee on Armed Services*, February 1, 2006, (<http://Usinfo.State.Gov>)
Remarks By The Vice President To The Aipac Policy Conference, Washington, D.C., March 7, 2006, 07 March 2006, *America Will Lead World to Victory Against Terrorism, Cheney Says*, (www.usinfo.state.gov)
Jonathan Medalia, 'Nuclear Terrorism: A Brief Review of Threats and Responses' *Congressional Research Service, Library of Congress (CRS) Report for Congress* February 10 2005
Genelkurmay II'nci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un Amerikan Türk Konseyinin 24.'cü Yıllık Toplantısında Yaptıkları Konuşma, 6 Haziran 2005, (<http://www.tsk.mil.tr>)
T.C Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, B 02 0 KKG 0.10 /101-1173 NOLU Kanun Tasarısı Metni, 6.10.2005
T.C Dışişleri Bakanlığı- Türkiye-İran Siyasi İlişkileri, (www.mfa.gov.tr)
T.C Dışişleri Bakanlığı- Türkiye-ABD Siyasi İlişkileri, (www.mfa.gov.tr)

The White House, (www.whitehouse.gov/stateoftehunion/2005/)
İran Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi Yayınları (www.president.ir/eng/ahmedinejad)
Abdullah Gül Kişisel Web Sitesi (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/>)
Amerikan Büyükelçiliği Resmi Web Sitesi
(<http://turkish.turkey.usembassy.gov/>)

Gazeteler Ve Haber Ajansları

IRNA Haber Ajansı
Cumhuriyet
Hürriyet
Radikal
Milliyet
Washington Post
REUTERS
NTV
Dış Basından Haberler, (www.byegm.gov.tr)
Ayın Tarihi (www.mfa.gov.tr)

